

Anders Sunesøns Hexaëmeron

Af Sigvard Skov.

Valdemarstiden betegner i Danmarks middelalder en storartet blomstring både materielt og kulturelt. Et af tidens største navne er erkebiskop Anders Sunesøn, der har ydet en mangesidig indsats spændende fra den praktiske politik, som den øvedes i kancelliet og på bispestolen, på tinge og i felten og til den stille videnskabelige syssel i studerekammeret. Som videnskabsmand var han jurist og theolog, en kombination der i middelalderen ikke var helt så sjælden som nu, det var tværtimod reglen, at de mænd, der nåede kirkens højeste embeder med den dermed følgende verdslige magtfylde, i lige så høj grad var hjemme i retsvidenskaben som i den hellige skrift. I den praktiske side af deres virksomhed var lovkyndighed en nødvendighed; men man glemte ikke derfor, at theologien endnu dengang ubestridt var videnskabernes dronning. Det er erkebisp Anders Sunesøns indsats som theolog, der er emnet for denne afhandling¹.

Rigets samling under valdemarernes stærke kongemagt, fred i landet, nybrud i landbruget, blomstrende handel, er nogle af de faktorer, der skabte den nødvendige materielle basis for en nyvågnet videnskabelighed. Den undervisningsmæssige forudsætning er dels de hjemlige skoler, dels studierejserne til de europæiske universiteter, først og fremmest Paris.

¹) Andre sider af Anders Sunesøns virke har jeg skildret i følgende afhandlinger: Anders Sunesøns parafrase af Skånske Lov. Scandia XIII, 171—95; Anders Sunesøn og Guterloven, Festskrift til Erik Arup 1946, 107—17; Anders Sunesøn og pavestolen, Scandia XIX, 169—95.

På den tredie lateransynode var det blevet bestemt, at der ved hver kathedralkirke skulde være et præbende for en lærer, en bestemmelse som blev gentaget på det fjerde laterankoncil under pave Innocens III i 1215. Der synes også her i landet at have været en skole i hver stiftstad under bispens og kapitlets styrelse. Det var skoler, der dels virkede som elementarskoler og dels tjente til videre uddannelse for de vordende præster. Skolerne i Ribe og Århus hører formentlig til de ældste; men sikre årstal for deres tilblivelse kendes ikke. Ribe nævnes første gang 1145, mens skolerne i Viborg og Lund nævnes henholdsvis ca. 1130 og 1085¹. Roskilde kathedralskole nævnes midt i 1100-årene, og her har formentlig Anders Sunesøn gået i skole. Undervisningen var ikke udelukkende teoretisk, men suppleredes med praktisk tjeneste. Således var det ialtfald tilfældet i Århus, hvor de unge præster to år efter deres ordination måtte gøre tjeneste ved domkirken². En tilsvarende ordning har man vel kendt i andre stifter. Til brug for den videregående uddannelse, af hvilken der gives et anskueligt billede i biskop Gunnars levned³, havde kapitlerne betydelige biblioteker. Vigtigst var naturligvis det i Lund, hvorfra man har et biblioteksreglement bevareret. Kantoren fungerede som bibliotekar og skulde derfor kende bøgerne, holde regnskab over de udlånte og sørge for, at de blev leveret tilbage igen⁴. Flere af kapitlets medlemmer havde skænket bøger dertil. Magister Bernhard, der døde i 1103, gav mange gode bøger⁵, diakonen Ulf Bjørn ligeledes⁶, provst Asser havde skænket de fleste af det gamle og det nye testaments bøger forsynede med

¹) Om skolernes ældste historie, Bjørn Kornerup: Ribe Kathedralskoles Historie I, 18 ff. (Khvn. 1947).

²) Liber Arhusiensis; Script. Rer. Dan. VI, 412.

³) Vita Gunneri, Script. Minores II, ed. Gertz.

⁴) Necrologium Lundense ed. L. Weibull, 33 (Lund 1923).

⁵) ib. 85.

⁶) Libri memoriales capituli Lundensis ed. C. Weeke, 247 (Khvn. 1884—89); Necrologium 96.

kommentarer og dertil mange »fysiske« bøger¹, hvormed utvivlsomt menes lægevidenskabelige. Ved erkebiskop Anders Sunesøns død modtog biblioteket dog sin hidtil vigtigste donation². Erkebispens gave omfattede de bibelske skrifter med en række dertil hørende kommentarer, de førende scolastiske theologers skrifter, deriblandt Petrus Lombardus og Petrus Comestor samt Stephan af Tournais breve og endelig en række juridiske værker især vedrørende kanonisk ret.

Om de øvrige kapitlers bogsamlinger ved vi mindre. I Ribe havde biskop Omer, der døde 1204 skænket alle sine bøger, der var værdsat til den ikke ubetydelige sum af 60 mark sølv³. Ved et særligt gavebrev skænkede biskop Peder Vognsen sine bøger til Århus domkirke og truede med banlysning alle, der vilde stjæle bøgerne derfra⁴.

Men hvor udmærkede bogsamlingerne end kunde være, måtte de, der skulde tilegne sig tidens højeste lærdom, drage udenlands og da helst til Paris, »Parisius sine pari« hed det dengang. Kun der kunde scolaren ved at høre forelæsninger og deltage i disputereøvelser erhverve sig tidens ypperste viden. Det må dog bemærkes, at det kun var et lille tal af tidens kathedralskoleelever og siden mænd i kirkens tjeneste, der nåede så vidt. Et ophold ved pariseruniversitetet var forbeholdt de få, der foruden de for studium indstillede evner tillige havde den nødvendige rigdom og sociale position. Det var først og fremmest stormandssønner, som siden kunde vente at beklæde de højeste embeder indenfor den hjemlige kirke. Det gælder Absalon og biskop Valdemar, og det gælder også brødrene Peder og Anders Sunesøn. Den af de danske pariserfarere, der nåede videst, var utvivlsomt Anders Sunesøn. Han erhvervede sig magi-

¹) Necrologium 75.

²) Libri memoriales 145.

³) Chron. episc. Ripenses ed. Ellen Jørgensen; Kirkehistoriske Samlinger 6. r. I, 31. (Khvn. 1933—35).

⁴) Liber Arhusiensis; S. R. D. VI, 405.

stergraden og holdt derefter selv forelæsninger i Paris, »tu splendissimum externæ scholæ regimen apprehendisti«, som Saxo udtrykker det¹. Også Sorøtraditionen har beva- ret mindet om erkebispens akademiske lærervirksomhed, og betegner ham som »sacræ theologiæ professor«².

1. Den franske scolastik.

I Frankrig var det oprindelig klostrene, der på under- visningens område havde været førende. Senere kom ka- thedralskolerne som uddannelsescentre for stiftets gejst- lighed. De lededes af en af kapitlets kanniker med titel af scolasticus eller magister scholarum. De to slags skoler fik hver sit særpræg. Mens de oprindelig begge havde været ret elementære i deres undervisning, udvikledes de siden i hver sin retning. Klosterskolerne kom til at lægge mere ensidig vægt på det theologiske og blev tilholdssteder for den middelalderlige mystik, mens kathedralskolerne i højere grad holdt sig til artes og derved fik et mere omfattende humanistisk præg, det gælder ikke mindst denne retnings betydeligste skole, nemlig den i Chartres. De to forskellige studieretninger, som klosterskoler og kathedralskoler var udtryk for, havde i 1100-årene sine betydelige repræsen- tanter i Abelard og Bernhard af Clairvaux. Striden mellem disse to fandt ingen afgørelse, men fortsattes ind i 1200- årene som en strid mellem universiteterne og de nye munke- ordner. I sine følger blev denne strid skæbnesvanger for humanismen, som faktisk blev trængt ud af scolastiken³.

Domskolerne fik en videre udbygning ved, at der gaves licentia docendi til lærere, som udenfor domskolen under- viste i de forberedende discipliner: logik, grammatik og retorik, mens den egentlige kathedralskoleundervisning

¹) Saxonis Gesta Danorum ed. J. Olrik & H. Ræder I, 7 (Khvn. 1931).

²) Monumenta Sorana varia; Script. Rer. Dan. IV, 541.

³) P. Mandonnet: La crise scolaire au début XIII-siècle; Revue d'hi- stoire ecclésiastique XV, 1 (1914).

mere helligede sig theologien. Det var domkapitlets kansler, der udstedte disse licenser, og det kunde da være fristende at lave en indtægtskilde deraf. Man hører om det i 1138¹. Det var ikke tilladt, men trods indskærpelser, således på laterankonciliet i 1179² brugtes det stadig. Trods alt betød det noget af en frigørelse for undervisningsvæsenet, en nødvendig forudsætning for det middelalderlige franske universitets tilblivelse.

Da den nye scolastik fængede i den videnskabelige verden, var det, at strømmen for alvor tog fart mod Paris. Scolastikens metode tilegnedes gennem forelæsninger og disputereøvelser, og i Paris samlede Abelard og hans efterfølgere store elevskarer omkring sig. For at binde de fremmedes strøm, gav kongerne visse rettigheder til scolarerne. Nogen organisation kendtes endnu ikke, hver enkelt scolar var afhængig af den enkelte lærer. For at varetage deres fælles interesser sluttede skoleholderne, magistrene, sig sammen i et laug eller gilde »universitas magistrorum«. Af denne sammenslutning opstod universitetet og heraf fik det sit navn. En af grundene til sammenslutningen i dette samfund var modsætningsforholdet til kansleren ved Notre Dame. Magistrene krævede medbestemmelsesret ved uddeling af licenser, og da kansleren ikke vilde acceptere dette krav, greb universitetslærernes samfund til enhver fagforenings tvangsmiddel, strejken. Det gjorde man f. eks. i 1210, da størstedelen af magistrene udvandrede fra la Cité til venstre seinebred, der lå udenfor kanslerens myndighedsområde. Herved blev de to klostre, der lå på skråningerne her, St. Victor og St. Geneviève, nye centrer for universitetslivet. Siden denne begivenhed har venstre seinebred stadig været »quartier latin«. Trods splittelsen vedblev magistrenes samfund, universitas, at være fælles.

¹) Henrik Schück: Kyrkan och vetenskapen under medeltiden, 89. (Sthlm. 1926).

²) *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* ed. J. D. Mansi XXII, 228, c. CXVIII. (Paris & Leipzig 1903).

I begyndelsen af 1200-tallet skete spaltningen i fakulteter. Der blev fire: *theologi*, *jura*, *medicin* og *humaniora*. *Medicinen*, der i Paris dyrkedes mere spekulativt end empirisk, kom aldrig til at spille nogen større rolle, og da pave Honorius i 1219 begrænsede det juridiske studium til den kanoniske ret, var også dettes muligheder beskårne. Det blev følgelig *theologien* og *filosofien*, der fik de bedste muligheder. Denne udvikling skete ganske vist først efter, at Anders Sunesøn havde forladt Paris, men da den faktisk var i god samklang med pariseruniversitetets tilblivelse og vækst, vil det være rimeligt at nævne den til belysning af det særpræg, som blev dette universitets.

Universitetet fik store pavelige privilegier. Således kunde et medlem ikke banlyses uden pavelig sanktion. Til de pavelige begunstigelser kom de kongelige. Blandt disse var en fornuftig bestemmelse om, at prisen på værelser, der lejedes ud til studenter, skulde fastsættes af to magistre og to borgere for at undgå opskruning. Visse studenterproblemer er åbenbart af uforanderlig karakter. Universitetet i Paris blev efterhånden en magtfaktor med selvstændig myndighed, som forhandlede på lige fod med konge, biskop og parlament¹.

Den forhåndsviden, studenterne mødte med, har naturligvis været af vekslende karat; men den havde trods de mange nationer alligevel et fællespræg. Sproget, *latinen*, var fælleseje, og den formale skolelærdom, *artes triviales*, var også den samme, om *scolarerne* kom fra syd eller nord. Måske er man lidt for tilbøjelig til at vurdere denne lærdomsform ud fra dens sene og lidet tidsvarende udformning, som den karikeres i Holbergs »*Erasmus Montanus*«. Ialtfald har denne undervisning som en nyttig forudsætning for boglig opdragelse også

¹) Gustav Schnürer: *Kirche und Kultur im Mittelalter II*, 377. (Paderborn 1926).

sine moderne forsvarere¹. Da nu så meget af det lærdomsstof, som ikke mindst filosofien arbejdede med, var hentet fra antiken, ligger det nær at spørge, om der ikke i den ovenfor skitserede fremstilling af skolevæsnets og universitetets middelalderlige tilblivelse er glemt en indflydelse eller tradition fra de klassiske højskoler. Disse var imidlertid organiseret på ganske anden måde, og forbindelsen må derfor antages at være såre spinkel. Måske vil man bedre kunne påvise en påvirkning fra de byzantinske gymnasier og universiteter f. eks på universitetet i Bologna², som imidlertid havde en fra pariseruniversitetet noget afvigende form. I alt væsentligt er universiteterne et produkt af den middelalderlige kultur og bærer endnu på afgørende punkter præg af deres tilblivelse.

Når Alanus ab Insulis skal personificere »theologien« så udstyrer han denne person med kongeligt diadem, et meget anskueligt billede på, hvordan samtiden vurderede denne videnskab³. Der var ingen tvivl om, at den stod øverst i rang. Roscelin og Abelard havde forkyndt den nye scolastik som den frie tænknings kamp mod den ældre middelalders udprægede dogmatisme og autoritetstro⁴. Metoden, man anvendte, havde man overtaget fra den deduktive logik med slutninger og syllogismer efter aristotelisk mønster. Man lagde følgelig vægt på en fast terminologi og på skarpe definitioner af begreberne. Spørgsmålene, man beskæftigede sig med, var spørgsmål om verdensanskuelse, det var dogmerne om Gud og treenighed, om Kristi to na-

¹) Mortimer J. Adler: *How to read a book*. Jvfr. Frans G. Bengtson: *För nöjes skull*, 155 ff. (Sthlm. 1947).

²) Jan Agrell: *Till de medeltida universitetens förhistoria; Studier i människokundskap tillägnade John Landquist* 1946, 1—38.

³) En oversigt over den righoldige litteratur om 1100-årene, dens udgaver m. m. findes i J. de Ghellinck: *L'essor de la littérature latine au XIIe siècle I*, introduction, 1—32. (Bruxelles 1946).

⁴) Henrik Schück: *Kyrkan och vetenskapen under medeltiden*, 88. (Sthlm. 1926).

turer, den guddommelige og den menneskelige, om menneskets mål, synd og nåde, den menneskelige sjæl på denne og hin side af graven, altså spørgsmål som unddrager sig en empirisk behandling, som blot lader sig opfatte enten udenfor videnskabens område som tro eller gennem den spekulative metafysik. Men metoden med dens dialektiske afvejen pro et contra, denne tankeleg med begreber, førte ofte til, at resultatet betød mindre end selve tankeoperationen, hvad der til slut skulde opløse scolastiken indefra, gøre den til form uden indhold.

Scolastikens indsats i theologien er den, at den formidler forbindelsen mellem den patristiske tradition og den dialektiske filosofi. Det var filosofien, der skulde tjene theologien, hvorfor filosofien ligefrem betegnedes som »ancilla theologiæ«. Formålet var at skabe overensstemmelse mellem kirkelæren og den filosofiske tænkning. Iøvrigt var scolastiken i sin første fremkomst slet ikke ensidig theologisk indstillet. Den var litterært meget omfattende, stærk humanistisk præget og i al sin afveksling frisk og broget¹.

Abelards betydeligste elev var Petrus Lombardus², som indirekte blev Anders Sunesøns læremester. Han er, som navnet siger, født i Lombardiet, men fik sin uddannelse i Frankrig, og her faldt også hele hans livsgerning, han døde som biskop i Paris 1160. Som elev af Abelard fastholdt han en del af dennes læresætninger, som ellers var forkastede eller rent ud fordømt som vranglære, og Petrus Lombardus regnedes derfor af de mere ortodokse kredse for noget i retning af en kætter. Foruden sit hovedværk »*Libri quattuor sententiarum*« (1150—52)³ har han skrevet kommentarer til Pauli breve, som dog er af mindre inter-

¹) M. Grabmann: Die Geschichte der scholastische Methode II, 5. (Freiburg 1911).

²) Petri Lombardi Opera Omnia I—II; Patrologiæ cursus completus, series secunda ed. J. P. Migne, tom. CXCI—CXCII, (Paris 1855). Nyere udgave Quaracchi 1916.

³) Opera II, col. 522—964.

esse i denne forbindelse, men som ellers blev en højt værdsat indføring i den paulinske brevlitteratur. Hovedværkets fire bøger har til overskrifter: I. Treenighedens mysterium, II. Skabelsen og tilblivelsen af de legemlige og åndelige ting, III. Ordets incarnation. Den fjerde bog har ingen overskrift, men handler om de syv sakramenter og de fire sidste ting. I en ganske kort prolog har forfatteren præciseret sit værks formål og karakter. Han har med megen møje, for at fremstille sandhedens lys og lette sandhedssøgeren hans vej gennem bøgernes og meningernes mængde, sammenskrevet disse fire bøger om den for evighed grundede sandhed, og det er hans hensigt at lade sin egen stemme klinge så lidt som muligt for des mere at kunne anføre kirkefædrene med deres egne ord. Som grundlag for værket benyttede Petrus Lombardus et rigt materiale af kirkefædre med et stort antal divergerende meninger. Disse modstridende opfattelser behandlede han så med den abelardske dialektik, hvorved de dogmatiske spørgsmål gennemdrøftedes og belystes fra alle sider. Sin egen opfattelse udtalte han med stor forsigtighed, og undertiden foretrak han at lade et særlig omtvisteligt spørgsmål stå åbent. Derfor har hans værk, der hurtigt nåede en overordentlig yndest, i de følgende tider kunnet anvendes af flere modstridende theologiske retninger. Petrus Lombardus har med megen lærdom ordnet det overleverede stof og fremstillet det i en overskuelig og let tilgængelig form. Bernhard Geyer, der har undersøgt kildeforholdet¹, har vist, at Augustin er hovedautoriteten med ca. 1000 citater. Desuden er alle de førende theologer fra oldkirken op til Abelard benyttede. Af hans nærmeste forgængere har han især benyttet Hugo de Saint-Victor: *De sacramentis christianae fidei*, magister Hugos *Summa Sententiarum*. Disse to værker har tidligere været tilskrevet samme forfat-

¹) B. Geyer: *Die patristische und scholastische Philosophie*; Fr. Ueberwegs *Grundriss der Geschichte der Philosophie* II, 274. (Berlin 1928).

ter, men muligvis skyldes det sidste en ellers ukendt Hugo Parisiensis¹. Også Gratians decret er benyttet, hvorimod Boëthius blot er repræsenteret med et enkelt citat, hvad der er så meget mere påfaldende, som netop scolastiken i høj grad voksede sig stærk ved studiet af Boëthius' kristne visdom i stoisk iklædning, en aristotelisk arv, som ikke mindst blev af betydning for Thomas Aquinas. En ny-orientering betegnede citater fra Johannes Damascenus: De fide orthodoxam, som Burgundio af Pisa i 1151 havde gjort tilgængelig i latinsk oversættelse. Det var derved blevet muligt at knytte en forbindelse til den hidtil i Vest-europa ret upåagtede syriske litteratur, der netop for filosofiens vedkommende havde haft en ejendommelig udvikling på klassisk grund og under arabisk indflydelse². Om filosofiens plads i sin lærebygning siger Petrus Lombardus i Sent. III, 22: Illac enim et huiusmodi argutiae in creatoris locum habent, sed fidei sacramentum a philosophicis argumentis est liberum³, og med hensyn til forholdet mellem tro og viden opfatter han i III, 24 videnskabens begrænsning således: Unde colliguntur non posse sciri et intelligi credenda quaedam, nisi prius credantur et quaedam non credi nisi prius intelligantur; et ipsa per fidem amplius intelligi⁴. Værkets ordning og systematisering ansås i middelalderen for fortræffelig, hvorfor de fire bøger blev meget yndede som håndbøger i dogmatik. Om værkets originalitet er der i nyere tid fældet meget strenge domme som denne: lige så uselvstændig i tænkning som imiterende i theologien⁵. En betragtning med hovedvæg-

¹) M. Grabmann: Die Geschichte der katholischen Theologie, 37. (Freiburg 1933).

²) H. Schück: Kyrkan och vetenskapen under medeltiden, 124. (Sthlm. 1926).

³) Opera II, col. 802—03.

⁴) Opera II, col. 808.

⁵) Maurice de Wulf: Histoire de la philosophie médiévale I, 193—94. (Louvain 1924).

ten på det historiske vil nok være mere varsom i vurderingen. Man kan ikke underkende værkets betydning som formidler af en hel del mere eller mindre fjernt gemte forfatteres tanker, som et overskueligt resumé af hele den forudgående forskning. Petrus Lombardus værk har utvivlsomt fyldt et behov i middelalderens lærde verden, og det ses, at selv den betydelig mere selvstændige Thomas Aquinas formåede ikke at gøre de fire bøger overflødige, også efter hans tid vedblev man at studere og kommentere dem.

En af de første i den lange række af kommentatorer er Petrus Comestor (død ca. 1178). Han hører ellers til de utilitære theologer, som lagde mere vægt på praktisk virken, prædiken f. eks. end på scolastisk lærdom. Hans hovedværk er *Historia Scolastica*, et populærtheologisk hovedværk i den bibelske historie¹, som også Anders Sunesøn har kendt og benyttet. Både Petrus Lombardus og Petrus Comestor er repræsenteret ved et stort antal middelalderlige håndskrifter i de nordiske biblioteker².

Den betydeligste af kommentatorerne er Petrus Pictaviensis. Han var elev af Petrus Lombardus og virkede som lærer i Paris ca. 1170—90, så Anders Sunesøn kan udmærket have hørt ham under sit pariserophold. Kommentaren »*Sententiarum libri quinque*»³ følger den dialektiske realisme i forgængerens ånd og behandler i de fem bøger: Guds- og treenighedslæren, skabelse og syndefald, nåden og dyderne, incarnationen, sacramenter og escatologi.

Som før nævnt repræsenterede Chartres-skolen den mere humanistisk betonedede retning⁴ i fransk videnskabelighed.

¹) M. Grabmann: *Geschichte der katholischen Theologie*, 46. (Freiburg 1933).

²) Toni Schmid: *Latinsk litteratur i det medeltida Sverige*; Lychnos 1940, 64.

³) *Petri Pictaviensis Sententiarum librum quinque*; *Patrologiæ cursus completus, series secunda* ed. J. P. Migne, tomus CCXI. (Paris 1855).

⁴) A. Clerval: *Les écoles de Chartres au moyen âge*. (Chartres 1895).

Ved siden af kirkefædrene satte man det antike åndsliv og dets forfattere, især Platon og Aristoteles¹, som også værende et studium værd. Blandt mænd af den retning, der især har haft betydning for Anders Suneson, må fremhæves cistercienseren Alain de Lille, Alanus ab Insulis². Han blev født i Lille omkring 1128, men iøvrigt er vi ikke særlig godt underrettet om hans levned. Han virkede som akademisk lærer i Paris i anden halvdel af 1100-årene og tilbragte sine sidste dage i Cîteaux, hvor han døde i 1202. Hans forfatterskab omfatter både poesi og prosa, og hans filosofiske studier nyttiggjorde han sig ikke blot i de videnskabelige værker, men også i digtningen. Gennem Chartreskolen var hans filosofiske indstilling påvirket fra Platon og ligeså hans metafysiks faste formulering efter geometrisk mønster³. Hans metode er især i »Regulæ« matematisk-deduktiv, og iøvrigt påvirket af Boëthius. I de dialektiske overvejelser foretrækker han fornuftens argumenter fremfor autoritetens⁴. Hans digtnings emner er menneskets stilling til Gud og universet, samt menneskesjælens skæbne fremstillet i storladne visioner og med mange allegorier. I bevidst modsætning til den antike satire-digter Claudianus skrev han et digterisk værk »Anticlaudianus«⁵ i 9 bøger, der rummer en i kulturhistorisk henseende bemærkelsesværdig sammenfatning af datidens viden. Stilen er elegant og billedrig. Det er et af middelalderens store digterværker og kan nævnes som forudsætning for såvel Roman de la Rose som Dantes Divina Comedia. Allerede i begyndelsen af 1200-årene gav betydelige forfat-

¹) Aristoteles Latinus ed. G. Lacombe m. fl. (Rom 1939) med katalog over de middelalderlige latinske Aristoteles-håndskrifter.

²) Alani de Insulis Opera omnia; Patrologiæ cursus completus, series secunda ed. J. P. Migne, tomus CCX. (Paris 1855).

³) W. Norvin: Platonismen i 12. Aarhundrede; Teologisk Tidsskrift 4. række II, 121.

⁴) Maurice de Wulf: Histoire de la philosophie médiévale I, 176.

⁵) Opera col. 481—576. Oversættelse til engelsk W. H. Cornog: The Anticlaudian of Alain de Lille. (Philadelphia 1935).

tere sig af med kommentarer til dette digt, og en beundrende eftertid hædrede forfatteren med titlen »doctor universalis«¹. Senere er kritiken sat ind og har påpeget inkonsekvenser i psykologien samt uformidlede modsætninger af mystik og rationalisme i livssynet. Indvendingerne er vel ikke uberettigede; men tilbage bliver dog billedet både af en betydelig digter og af en urolig søgende ånd, tidstypisk for det videnskabeligt meget bevægede tolvte århundrede og dertil i sin form hvad J. Huizinga har kaldt »prægotisk«².

2. Hexaëmerons indhold og tankeverden.

Det var denne theologi, som Anders Sunesøn stiftede bekendtskab med under sit studieophold i Paris, og hans egen tænkning fik sit afgørende præg ved de indtryk, han modtog i sin ungdom. Det var for så vidt på et heldigt tidspunkt, Anders Sunesøn kom til Paris. 1100-tallet³ ikke mindst dets sidste halvdel var et i videnskabelig henseende begunstiget tidsrum, præget af en ubegrænset kundskabs-tørst og en lys tro på problemernes løsning eller ialtfald systematisering. Med vital energi gav theologien sig i kast med de højeste spørgsmål, samtidig med at juraen både i teori og praksis arbejdede såvel for en humanisering som en tydeliggørelse af lovgivningen, og medicinen for sit vedkommende kunde opvise nye lægemidler af bedre effekt og derved erobre terræn fra overtro og såkaldt munke-medicin. På det sidste område er i Danmark Henrik

¹) Max Manitius: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters* III, 766; *Handbuch der Altertumswissenschaft* 9. abt., 2, III, 1931.

²) J. Huizinga: *Über die Verknüpfung des poetischen mit dem theologischen bei Alanus de Insulis*, 13; *Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen*, afd. Letterkunde 74, B, 1932.

³) 1100-årene fremhæves stærkt i Ch. Haskins: *The renaissance of the twelfth century* og Roger Lloyd: *The golden middle age*, 1939; mens W. A. Netze tager forbehold navnlig mod betegnelsen renaissance; *Speculum* XXIII, 464—71 (1948).

Harpestreng¹ det store navn. Indenfor jura og theologi blev det Anders Sunesøn, der ydede den betydeligste indsats. Theologien docerede han først i Paris og siden herhjemme. Bemærkelsesværdigt er det, at han efter Øselkorstoget i 1206 holdt gæsteforelæsninger over Davids salmer for præsteskabet i Riga.² Den bestemmelse, som Innocens III i 1215 fik vedtaget på laterankonciliet, at der ved hver metropolitankirke skulde findes en theologisk lærer, der kunde undervise i den hellige skrift, har sikkert haft hans fulde billigelse og hjertelige tilslutning.

Sin theologiske lærdom har Anders Sunesøn i litteraturen givet form i to værker, et om de syv sakramenter, der er gået tabt, og »Hexaëmeron«, som i sin fuldstændige form er bevaret til vor tid, omend blot i eet eneste middelalderligt håndskrift. Som titlen »De seks dage« antyder, handler værket om skabelsen; men det giver i sine 8040 strofer tillige en fremstilling af den scolastiske dogmatik. Værket er delt i 12 bøger, som dog ikke i synderlig grad tjener til en systematisk opdeling af stoffet.

I en ganske kort indledning stilles livets og dødens evige modsætninger overfor hinanden, og derefter understreges livets korthed med den udlægning, at dette korte livs rette anvendelse må være en forberedelse for evigheden. I de tre første bøger skildres skabelsen, som derefter i fjerde bog tolkes allegorisk, hvorefter der fortsættes med syndefaldet og udjagelsen. Dogmatiken, som allerede har gjort sig stærkt gældende med en udvikling af treenighedslæren i anden bog, får derefter overvægten over det bibelhistoriske stof. 5—9. bog handler om loven, dyderne, synden og nåden. I tiende bog påbegyndes kristologien, der fortsætter helt ind i tolvte bog, hvorefter værket slutter med de dødes opstandelse og Kristus som verdensdommer på den yderste dag.

¹) jvfr. min afh. om Henrik Harpestreng i Danske Studier 1945, 125—39.

²) Henrici Chronicon Lyvonie X, 13; Mon. Germ. Script. XXIII.

Efter dette meget summariske rids af værkets indhold, skal tankeverdenen deri nærmere belyses. I indledningen tager Anders Sunesøn afstand fra den klassiske litteratur, hvad der for så vidt er ganske logisk i den givne tanke-række, eftersom de antike digtere, »der som sirener kil-drer ørerne med indsmigrende toner«, næppe kan siges at være direkte eller velegnede vejledere til det evige liv. Den kristne kirkes ledende mænd havde middelalderen igennem indtaget vekslende standpunkter til klassikerne. Augustin havde i *De doctrina christiana* hævdet de kristnes ret til at beskæftige sig med den hedenske litteratur og filosofi. Clunyacenserne så derimod den verdslige digtning som en hindring for at samle sindet om det ene fornødne, nemlig bøn og andagtsøvelser. En lignende stilling indtog Bern-hard af Clairvaux. Det er muligt, at det er tanker fra denne franske kirkemand, der har fået Anders Sunesøn til som så mange andre middelaldertheologer at bryde staven over de hedenske klassikere. Adskillige gjorde det blot af pligt; men om denne hos Anders Sunesøn har været understøt-tet af en virkelig overbevisning, er det svært at afgøre. Ordene er, ikke mindst når han taler om faren for ung-dommen, som endnu »ikke evner at skelne frelsens kærner fra dødens avner«, stærke nok; men det er på den anden side klart, at erkebisp selv sad inde med en ikke ringe klassisk dannelse, og han indrømmer åbent, at han værd-sætter den kunstneriske form. Hans gæld til 1100-tallets franske humanisme er umiskendelig, og der er i hans la-tinske hexametre klassiske mindelser akkurat som i Saxos slyngede prosa. Latinen var da som i århundreder derefter grundlaget for al lærdom. Anders Sunesøn indskærper selv nødvendigheden af at kunne udtrykke sig på korrekt og elegant latin, og latin lærtes og læres nu engang bedst ved at læse de klassiske forfattere. Ind mellem det impo-nerende opbud af kirkelige autoriteter, som kommer til orde i Anders Sunesøns værk, er også både Vergils, Horats og Ovids stemmer hørbare. Det er åbenbart den sidste, han

har haft i tankerne, når han taler om »de letfærdigheder, på hvis fremstilling, der er ofret så megen kunst og flid« (v. 54 f.). Men takket være allegorien kunde selv den letfærdige Ovid gøres acceptabel, og fortolket ret kunde man nok gøre oldtidsforfatterne til skildrere af kristne dyder og laster. Homer er et af de få forfatternavne, som Anders Sunesøn nævner. Kendskabet til græsk var endnu ikke meget udbredt selv i de lærdeste kredse i Vesteuropa, og det vides ikke, om Anders Sunesøn som formentlig Innocens III har hørt til tidens få græskkyndige. Gertz mener ikke, det kan være tilfældet; men i så fald har han vel kunnet stifte bekendtskab med Homer gennem kanniken Simon Aurea Capras parafrase »Ilias latina«.

Med udgangspunkt i Genesisberetningen skildrer Anders Sunesøn skabelsen. Først blev himlen og englene skabt. Englene er væsner med fri vilje, og den øverste af dem var Lucifer; men da han vilde være Gud lig, nedstyrtedes han tillige med en trediedel af englene, således skal Genesis I,4: *divisit lucem a tenebris*, forstås (v. 342). Blandt de ypperste af de gode engle er Mikael, der er Guds stridsmand og vogter af himmelens porte. For nu at få tallet fuldt efter de faldne engle skabte Gud menneskene (v. 275—79). Adam's legeme blev skabt af jord »terra Damascena«, men hans ånd af intet. Eva skabtes af Adams side. ikke af hoved og ikke af fod, for at kvinden hverken skulle være mandens herre eller hans træl, men hans medhjælper »*socia*« (v. 1752—55), en ganske smuk fortolkning, som Anders Sunesøn har fra Hugo de Saint-Victor¹. De kommentarer og overvejelser, som skabelsesberetningen giver anledning til, placerer Anders Sunesøn nærmest i følge med Chartrestheologerne. Den mest radikale af disse Thierry de Chartres² hævder, at Gud har skabt materien, hvorefter

¹) Fr. Hammerich: *En Skolastiker og en Bibeltheolog*, 146. (Kbh. 1865).

²) Thierry de Chartres: *Opusculum de opere sex dierum* ed. Hauréau 1888; *Notices et Extraits de la Bibliothèque Nationale*.

ter denne efter de fysiske love og uden Guds yderligere indgriben selv har frembragt universet. En så rationalistisk tankegang var ikke acceptabel for den middelalderlige tænkning, tværtimod var den almindelige opfattelse i Chartres, at det var Guds formende tanke, der virkede på stoffet og derved frembragte universet, tanker, der har både Platon og Abelard som forudsætninger. Guillaume de Couches så nærmest i tilslutning til Abelard treenhedens tre karakteristika: magt, visdom og godhed som den tredelte årsag til skabelsen, nemlig som henholdsvis *causa efficiens*, *causa formalis* og *causa finalis*. Anders Sunesøn opererer i v. 242—42 med ganske de samme begreber. Af sin magtfulde skabte Gud materien, stoffet på een gang, ved hans visdom fik det form, og endelig er Guds godhed *causa finalis*.

For Anders Sunesøn har Gud sin forudsætning alene i sig selv, og han går ikke ind på beviserne for Guds existens og om Guds erkendelighed. Af Guds egenskaber fremhæves uforanderligheden, en uforanderlighed der er som solens, der dog kan ændre alt. I modsætning til andre skolastikere som f. eks. Alanus, der ofte identificerer Gud med »det rette« eller med retfærdigheden, hævder Anders Sunesøn en skarpere distinktion. Man kan sige, at Gud er retfærdig, men ikke at han er retfærdighed, da han så ville være to ting. I læren om treenheden følger Anders Sunesøn i alt væsentligt Petrus Lombardus første bog med den tilhørende kommentar hos Petrus Pictaviensis. Abelard havde forklaret treenheden ved at knytte en særlig karakteristik til fader, søn og helligånd, nemlig magt, visdom og godhed, en lære som dog var blevet bekæmpet af Bernhard af Clairvaux, som fandt, at disse egenskaber lige så vel kunde siges at være fælles for alle tre personer. Af chartresskolen sattes Abelards treenhedslære i forbindelse med de platonske tanker, og Guillaume fandt da i

¹⁾ J. M. Parent: *La doctrine de la création dans l'école de Chartres*. (Paris 1938).

kontakt med de tre skabelsesårsager, at treenigheden kunde karakteriseres som demiurgen, ideerne og godheden. Andre theologer som Hugo de Saint-Victor og Petrus Comestor fandt det højligt påkrævet at protestere mod at indblande den fra Platon lånte demiurg i den kristne tros-lære. Til slige yderligheder forfaldt Anders Sunesøn ikke. Han fastslår, at de tre personer er væsentlig eet, der er ingen forskel i guddomsvæsen, men blot en personlig forskel. Efter Abelard tilskrives magten fortrinsvis faderen, men også visdommen, og i overensstemmelse med Petrus Lombardus tillægges der faderen tre væremåder, nemlig paternitas, generatio activa og spiratio activa. Det kan være vanskeligt at gengive disse termina på dansk med nogen mening. At oversætte paternitas ligeud med »faderlighed« synes at være en lidet sigende attribut til Gud Fader, men skal sikkert ses i forbindelse med den i skabelsen, den ligeledes tredelte skabelse, virkende causa efficiens. Sønnen, tillagt spiratio activa og generatio passiva, udtryk for Guds gennem sønnen virkende formende tanke, og endelig tilskrives ånden spiratio passiva, på en anden måde sagt et udtryk for faderens kærlighed til sønnen eller målet for al stræben svarende til den i skabelsen virkende causa finalis. Det er Anders Sunesøn om at gøre, at han ikke ved disse fem karakteristika gør Guddommen femfoldig i stedet for trefoldig, de er blot distinctiva, hvorimod personbegreberne er distincta. Udtrykkene er typiske for logiken og systematiken i Hexaëmeron. Iøvrigt lægges der stærkere vægt på enheden end på tredelingen, et synspunkt som deles bl. a. af Alanus ab Insulis, der netop i den anledning svigter sin nærmeste dogmatiske vejleder, Gilbert de la Porrée, for ligesom Anders Sunesøn at følge i Petrus Lombardus fodspor.

Den samme tilslutning fik Petrus Lombardus derimod ikke i kristologien. Han havde her lært¹, at da Kristus lod

¹) Petrus Lombardus har udformet sin kristologi i Sententiæ III, 1 ff.

sig føde, fik han legeme af moderen, således at han ikke var et menneske, for han var nemlig uden synd, men blot lignede et menneske. Den guddommelige natur havde påtaget sig menneskelig skikkelse, uden at der derved var sket en forening. Antog man en skinskikkelse, kunde man iøvrigt logisk motivere, at Kristus var kommet til verden, uden at moderen var ophørt at være jomfru. Det vanskelige punkt blev da, om Kristus i menneskeskikkelse blev »noget« eller »nogen« (aliquid — aliquis). Petrus Lombardus holdt på det første, mens Petrus Pictaviensis, der hævdede, at Kristi legeme var af jordisk afstamning, måtte holde på det andet¹. Sin kristologiske nihilisme havde Petrus Lombardus overtaget fra Abelard, men den havde ikke stået uimodsagt, f. eks. havde Jean de Cornuailles reageret stærkt imod den². Det samme gør Anders Sunesøn i v. 6726—64; men han hævder tillige overfor Petrus Pictaviensis, at Kristus er noget andet og mere end »alicujus naturæ«. For Anders Sunesøn måtte foreningen af sjæl og legeme nødvendigvis betyde, at Kristus er Gud og menneske i begge skikkelser, »Deus et homo« v. 7051. Det er et af de ganske få steder, hvor Anders Sunesøn erklærer sig uenig med begge sine nærmeste forbilleder. Man skal dog nok være varsom med ud fra dette og enkelte andre mindre betydende divergerende partier at tillægge Anders Sunesøn en stræben efter litterær originalitet³, et begreb, der i vor forstand var middelalderen ganske fremmed. For Anders Sunesøn har det her valgte litterært-oppositionelle standpunkt snarest været et spørgsmål om i sit værk at viderebefordre kirkens sande lære og dermed, om man vil, tillige et personligt trosspørgsmål. Anders Sunesøn har i sine studier truffet på adskillige yderliggående standpunkter både i rationalistisk og mystisk retning, såvel som til-

¹) Kristologien hos Petrus Pictaviensis i *Sententiæ IV: De incarnatione* c. 7—10.

²) R. F. Studeny: *John of Cornwall, an opponent of nihilianism.* (1939).

³) Hammerich: *En Skolastiker og en Bibeltheolog*, 128.

bøjeligheder til platonsk pantheisme; men han fristes ikke af yderstandpunkter. Han søger et centralt standpunkt, og i tvivlstilfælde går han nok hellere et skridt til højre end et til venstre. Han ynder at gennemspille problemerne rent dialektisk, at belyse dem fra så mange sider som muligt; men hans egne standpunkter er både klare og faste. Hexaëmeron skulle være både et digterværk og en håndbog i troslære, en dobbelthed, der dog ikke var middelalderen slet så fremmed, som den forekommer os. I den sidste egenskab skulle værket i sin klare logik først og fremmest tale til forstanden; men Anders Sunesøn forstod godt nok, at ikke alt kan måles med logikens strengt justerede alenstok. Der fandtes noget, som selv den dristigste tankeflugt måtte standse overfor, noget som ikke var tilgængeligt for forstanden; men som det blot var givet mennesket at skue i troen. Når da, som i den bernhardinske mystik, troen alene kan hæve sig over forstanden og gribe det i den religiøse sandhed, som ligger udenfor forstandens rækkevidde, da må det skyldes, at menneskesjælen, hvori troen findes, må være i slægt med Gud. Derved kommer Anders Sunesøn i femte bog ind på Guds billedet i mennesket og derfra til skildringen af menneskets tre tilstande. Naturgaverne hører til Guds billedet; men dette er endnu i menneskets første tilstand ganske uden form. Først efter at have modtaget nådegaverne tager Guds billedet form i mennesket i dettes såkaldte anden tilstand, som varer indtil syndefaldet. I den følgende tredje tilstand efter syndefaldet er mennesket berøvet nådegaverne fra anden tilstand, men har bevaret naturgaverne, herunder den frie vilje. Det er Anders Sunesøn om at gøre at få synden skarpt defineret. Mens alle andre evner må have deres årsag og udspring fra Gud, undtager Anders Sunesøn evnen til at synde. Han stiller sig iøvrigt herved i opposition til sine nærmeste forbilleder såvel Petrus Lombardus som Petrus Pictaviensis. Evnen til at synde er nemlig efter Anders Sunesøn ikke nogen sand evne. Synden kan rent negativt

bestemmes at være en handling berøvet sit rette formål, nemlig Gud. Der kan sikkert drages en forbindelseslinie fra dette afsnits omhyggelige formulering af det rent abstrakte syndsbegreb til det i den daglige retspraksis forekommende skyld i form af lovovertrædelse. Som jurist og lovgiver arbejdede Anders Sunesøn bl. a. for, at den gamle nordiske sædvanerets strengt formelle bestemmelser burde ændres på de punkter, hvor der kunde skelnes mellem misgerning og ulykkestilfælde. I parafrasen over Skånske Lov gør han et udtalt særstandpunkt gældende ved at kræve en lempeligere behandling af de retstilfælde, der kan karakteriseres som »håndløs våde« i modsætning til de egentlige forbrydelser, specielt manddrabsforbrydelserne, som netop på Anders Sunesøns initiativ var gjort til genstand for en omfattende reformlovgivning¹. Det er den kanoniske rets begreber homicidium voluntarium og homicidium casuale non volens, som han rent praktisk arbejdede for at få indført i den gældende ret. I en rent abstrakt form giver han i *Hexaëmeron* den theologiske begrundelse herfor, hvor han forklarer lovens oprindelse, den skrevne lov og den naturlige lov. Udgangspunktet er en gennemgang af lovens to tavler med de ti bud, den ti-strengede psalter, der skal tæmme syndernes vilddyr (v. 3507). Enkelte vendinger i denne abstrakte sfære kan dog tage sigte på ganske konkrete forhold. Det gælder forholdet mellem den canoniske ret og den nationale. Den verdslige lov må som en lydig terne (ancilla) følge sin frues fjed (v. 2979—87), og fruen er den kirkelige ret, en tanke som Anders Sunesøn med tilsvarende ord og vendinger ligeledes har udviklet i parafrasen over Skånske Lov². En naturlig følge af den kanoniske rets fortrin må da blive, at en gejstlig persons synder må bedømmes alvorligere end en lægmands, en konsekvens som også drages i *Hexaëmeron*.

I 6. bog afhandles dyderne og nådelivet. Med udgangs-

¹) jvfr. *Scandia* XIII, 184, 188, 190.

²) Parafrasens kap. 127; Danmarks gl. landskabslove I, 2, 644.

punkt i korinthierbrevet (I, 13,13) skildres de tre theologiske dyder: tro, håb og kærlighed. Troen er grundvolden. Evnen til at tro er en naturgave, og i forhold til troens mål gives de øvrige åndens gaver. Det slås fast, at troen gælder det usynlige, ikke det visse, for det, som man ved med vished, har ingen tro behov. Tro tilegnes ikke ved lærdom. Troen adskiller sig netop fra erkendelsen ved, at årsags-sammenhængen ikke kendes. Det centrale er troen på Herrens lidelse, kun ved denne erhverves al fortjeneste. Utvivlsomt spores bag dette Bernhard af Clairvauxs følelsesmæssige hengivelse i beskuelser af den korsfæstede; men der er tillige i den filosofiske udformning af tanken, at kun gennem troen kan sjælen hæve sig til Gud, en linie, der kan føres også bag om Bernhards mystik og nyplatonikerne til den platonske psykologi. Sin form får troen først i forbindelse med de to andre dyder, håbet og kærligheden, for uden kærlighed er troen tom, som bær uden saft, som blomst uden frugt og aks uden kærne (v. 3235). Det er først den formede tro, det vil sige den i kærlighed virkende tro, der er retfærdiggørende. Kærligheden, dette Herrens milde åg, er forbindelsesleddet mellem tro og gerninger. I tidens krigeriske stil anskueliggør Anders Sunesøn troen som brynjen mod verden, håbet er hjelmen mod verdens fristelser, og endelig er kærligheden skjoldet mod Satan. Lovens to tavler havde tre bud om kærlighed til Gud og syv om kærlighed til næsten. Med et vist eftertryk forklares næstebegrebets vide udstrækning: Din næste er ethvert menneske, ven som fjende. Den sidste bør man elske for Herrens skyld, men den første i Gud. Ikke blot den ene, men dem begge skal man elske for at erhverve det himmelske livs glæder (v. 3560—61).

Tallenes mystik, harmoniske talforhold og hellige tal spillede en ikke ringe rolle i middelalderlig tankegang, både som de rent faktisk kunde udnyttes i byggekunsten i de matematiske konstruktionsformler ad quadratum, ad triangulum og i det gyldne snit, og endelig også i de syste-

matiske videnskaber som den scolastiske dogmatik. Der findes træk i Det gamle Testamente af, at visse talstørrelser kunde gives symbolsk betydning, som det findes i de fleste oldtidskulturer; men det var dog først hos pythagoræerne, at man ofrede tallene en videregående dyrkelse. Nyplatonikerne genoptog den, og herfra bredte den sig frodigt i den theologiske videnskab. Petrus Lombardus fik sakramenternes syvtal fastlagt, og formentlig i tilslutning hertil skrev Anders Sunesøn sit nu tabte værk om de syv sakramenter. Men man fortsatte med de syv korsets ord, de syv bønner i fadervor, de syv bodssalmer, de syv hovedsynder, de syv kardinaldyder, helligåndens syv gaver og endelig de syv saligheder. Til de i det foregående nævnte tre theologiske dyder føjes i syvende bog fire kardinaldyder, hvorved syvtallet blev fuldt. Disse kardinaldyder, dette firspand, der fører til himlens glæder, er styrke, retfærdighed, klogskab og mådehold, en række som dog ikke er urokkelig fastlagt, idet forfattere som f. eks. Alanus, Johannes af Salisbury og Hugo St. Victor har andre rækker. I forbindelse med forklaringen af dydernes række belyses skærpsilden, fordømmelsen, den frie vilje og nåden, som går forud for alle dyder, og uden hvilken mennesket ikke kan opnå det evige liv. Med udgangspunkt i profeten Esajas 11,2 forklares derefter helligåndens syv gaver¹. I den danske Bibel nævnes blot seks, nemlig visdom, forstand, råd, styrke, kundskab og guds frygt; men slår man efter i *Vulgata*, findes der godt nok syv, idet der foruden de seks også nævnes fromhed (*pietas*), hvad der også stemmer med Anders Sunesøns række.

Værkets ottende og niende bøger handler næsten udelukkende om synden. Der begyndes med Adams og Evas syndefald, roden til al senere synd. Dydernes og lasternes rækker stilles overfor hinanden, og det kan da være oplysende at sammenligne med Alanus ab Insulis, som i Anti-

¹) K. Boeckl: Die sieben Gaben des Heiligen Geistes in ihrer Bedeutung für die Mystik. (Freiburg 1931).

claudianus ligefrem lader disse magter føre krig. Men det er ikke de theologiske og kardinale dyder, som Alanus lader marchere op, hans begreber, i dette tilfælde personificerede begreber, hører hjemme i den sydfranske ridder- og troubadurverden¹. Hvis Anders Sunesøn har haft nogen dyberegående kendskab hertil, er det ikke kommet til udtryk i hans theologiske anskuelser, som helt er bundet til den nordfranske lærde verden, som ingenlunde var identisk med tidens hele franske åndskultur.

I den scolastiske tænkning havde man ikke nok med at forklare og systematisere de kristne tros lærdomme. Man skabte selv nye problemer, som kunde kræve overvejelser for og imod. Anders Sunesøn er ingen undtagelse herfra. I tiende bog, der væsentlig handler om Kristi komme, gennemdrøftes det spørgsmål, hvorfor forløsningen kun kunde ske ved Kristus og ikke ved Gud fader eller ved Helligånden. Det er overvejelser, som nu blot har kuriøs interesse. I skildringen af Kristi tilstedeværelse i nadveren forklarer Anders Sunesøn (v. 6483 f.), at når præsten står foran alteret med udbredte arme, repræsenterer han ikke blot den korsfæstede, men også Moses, der skaffede sejren over amalekiterne², en tankegang som nærmere er udformet af Innocens III³, men som i dansk historie usøgt leder tanken hen på traditionen om erkebispens egen indsats i slaget ved Lyndanisse og sejren over esterne i 1219.

Problemet om Kristus og treenigheden, som Anders Sunesøn først havde behandlet under skabelsen, tager han op igen i 11. bog, og det er for så vidt først på dette sted, han gør op med den kristologiske nihilisme, som det for sammenhængens skyld er refereret ovenfor. Som for den hellige Bernhard er Kristus for Anders Sunesøn både Gud

¹) J. Huizinga: Über die Verknüpfung des poetischen mit dem theologischen bei Alanus de Insulis, 1932, 67.

²) Exodus 17, 11—12.

³) Innocentius III: De sacro altaris mysterio; Patrol. lat. ed. Migne vol. CCXVII, col. 815, 894.

og menneske. Det er ganske vist et mirakel, akkurat som jomfru Maria både er jomfru og moder, og akkurat som det er et mirakel, at Gud har givet mennesket evne til at tro disse to for den umiddelbare fornuft lidet acceptable dogmer; men det er jo netop troens opgave at fatte det, som forstand og viden ikke kan nå. Den videre udvikling af kristologien fortsætter ind i værkets tolvte og sidste bog, hvori Kristi forsoningsdød sættes som en betingelse for det evige liv. Også her fastholdes distinktionen skarpt mellem Kristus som Gud og som menneske. Ved syndefaldet havde mennesket hånet Gud. Selv formåede det på ingen måde at fyldesgøre tabet, men med mennesket Kristus, fik Gud igen, hvad der var ham berøvet¹. Som følge heraf vil det blot være muligt at frelse det faldne menneske, men ikke den faldne engel. Som Kristus opstod ved et mirakel, skal de døde igen opstå ved den yderste dom, og endelig sluttet værket med en storartet vision af Kristus som verdensdommer og Kristus i sin herlighed. Værket slutter som det begyndte med det evige liv og med livets og dødens evige modsætning.

Dette referat turde dække det vigtigste af værkets tankeindhold, men kun i al korthed, for Anders Sunesøns stil lider ikke af unødig bredde. I virkeligheden sammenfatter hans værk en meget stor del af 1100-årenes theologiske viden, men en yderligere referering af andre dogmatiske problemer, der væsentlig bygger på hans ofte nævnte hovedkilder, Petrus Lombardus og Petrus Pictaviensis, vil næppe føje nye træk til hans karakteristik. Fremstillingsmåden er da også stadig den samme. Der anføres så mange modstridende anskuelser som muligt for at have et for den dialektiske behandling velegnet stof. Selv har Anders Sunesøn elegant og træffende karakteriseret sin metode således:

Sic varie varia variat variatio dicta. (v. 1201).

Til forståelse af fortolkningerne giver begyndelsen af fjerde bog en nøgle:

¹) Hammerich: En Skolastiker, 137.

Ponitur *historiae* fundamentum prius, ut post
 ipsius paries queat *allegoria* levare
moralisque superponi pro tegmine sensus,
 aut *intellectus* hac *spiritualis* in aede
 apponat tectum tamquam sublimior (-unde
allegoriae non sic connumeratur ut ante—),
 interiusque domum *moralis* sensus adornet:
 quatuor his sacra tota rotis scriptura rotatur,
 quas a se partes lector discernet acutus.

Altså en firdobbelt fortolkning. En sådan firdeling i fortolkningens systembygning går tilbage til Augustin, der dog brugte andre betegnelser. Den bibelske historie, netop taget som historie, er bygningens grundvold, den allegoriske udlægning rejser væggene, og endelig danner den moralske og åndelige tydning taget. Der er tydeligvis gotik i den måde at bygge på. Historiens sikre grundvold kræver næppe nogen kommentar, og en moralsk og åndelig udlægning af skriftens ord er middelalderen og skolastiken ikke ene om. Derimod kan der være grund til at fæstne sig lidt nøjere ved den allegoriske fortolkning, som blomstrer frodigt hos Anders Sunesøn som hos så mange af tidens forfattere. Det gælder også den ellers så forstandskølige Innocens III, som ikke viger tilbage for at blande moralske allegorier ind i sine ellers mere reelt betonedede skildringer¹, og det gælder den digterisk-frodige Alanus ab Insulis. Allegorien er ofte betragtet med mistillid², en død ballast af uanskueligt billedstof, et alt for letkøbt middel til at lægge det ind i en tekst, man vilde udlægge deraf eller som et krat af tankernes vildskud, der blot tilslørede og ikke klar-

¹) J. de Ghellinck: *L'essor de la littérature latine au XII siècle* I, 158. (Bruxelles 1946).

²) Baumgarten: *Die Philosophie des Alanus; Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters* II, 4, 82, 1896. H. Liebeschütz: *Kosmologische Motiv in der Bildungswelt der Frühscholastik; Vorträge d. Bibl. Warburg* 1923—24, 135.

gjorde forfatterens meninger. Disse indvendinger kan være velbegrundede; men for den middelalderlige tanke havde allegorien nu engang en særdeles tillokkelse. Begreber tog form af skikkelser og blev derved let anskuelige i allegorien¹. Ret anvendt, netop med en tankes opgåen i et billede er allegorien et velformet symbol, der hverken har savnet ægthed eller liv, den har ikke blot rummet løse idéassocationer. Det var ofte gennem allegorien, at den religiøse billedverden åbnedes for kunsten². Det gælder billedkunsten så vel som digtekunsten og skulde næppe behøve yderligere forklaring, når man erindrer, at Brorsons Den yndigste rose, et af højdepunkterne i æstetisk kvalitet i den danske salmeskat, netop er en allegori med rødder ikke alene i Højsangen, men også i middelalderligt billedsprog.

I den allegoriske udlægning af skabelsen skal solen betyde Kristus, månen er kirken og stjernerne alle de kristne. Som månen låner sit lys fra solen, således oplyser Kristus kirken og forjager det syndige mørke, og som stjernernes glans stråler over verden, skal de troendes gode gerninger lyse (v. 1843 ff.). Denne allegori over sol og måne havde allerede Gregor VII anvendt til at oplyse forholdet mellem gejstlig og verdslig magt, og Innocens III videreførte den i sin tale om de to værdigheder, den biskoppelige og den kongelige, på kirkens firmament. Billedsproget i *Hexaëmeron* får sit præg ved disse allegorier, nogle forekommer os dunkle, enkelte smagløse, men adskillige tjener absolut til at anskueliggøre det abstrakte stof, og hvor allegorien er bedst, er den ikke blot blomstrende, men også af en vis fyndig kraft. En tro, der ikke aktiviseres i gode gerninger, er som aks uden kærne og blomst uden frugt. Kærligheden er Herrens milde åg og vejen til himlen. Som hos Bernhard af Clairvaux udnyttes sprogets blomsterpragt i højeste

¹) J. Huizinga: Über die Verknüpfung des poetischen mit dem theologischen bei Alanus, 83.

²) J. Huizinga: Ur medeltidens höst, 256. (Sthlm. 1927).

grad, når det gælder lovprisningen af Guds moder. En enkelt prøve må være nok, såsom den med opbud af det ganske univers fastslår, at ingen lovprisning vil være tilstrækkelig. Stedse vil jomfru Marias ære overstråle enhver lov og pris, akkurat som »solen overgår faklen, havet dråben, linien punktet, himlen jorden, og jorden overgår et sandskorn« (v. 2655—56). I den aristoteliske retorik anbefales til stilens levendegørelse at anvende for det første en rigdom af billeder, dernæst antitesen, der kan give det sagte relief, og for det tredje en vis kraft i udtrykket. Man må indrømme, at Anders Sunesøn har formået at drage nytte af denne lærdom, ikke mindst hvad det første punkt, billedrigdommen, angår. Stilen får ved disse i rigt mål strømmende, næsten oversvømmende billeder og lignelser en svulmende barokpragt, som dog ikke forhindrer, at man lejlighedsvis aner både en vis norrøn fynd og endog bogstavrim¹ bag de bredt henskridende latinske hexametre, og tanken drages usøgt til Saxos ligeledes meget brede gendigtninger af de ordknappe oldkvad. Det vil her være naturligt at spørge, om der er nogen forbindelse mellem tidens norrøne kristenkvad og Hexaëmeron. Man kan nævne, at den nye kristusopfattelse, himlens milde herre, kommer til orde både i Hexaëmeron og f. eks. i Liknarbraut; men selv om den åbenbart først kommer til orde hos Anders Sunesøn, blev den hurtigt kunstens fælleseje. Ikke alene er de formelle forskelle så store; men dertil kommer, at kvadene i modsætning til Hexaëmeron er stærkt subjektivt prægede. En forbindelse lader sig vanskelig påvise. Anders Sunesøn er i Hexaëmeron mere europæer end nordbo.

3. Hexaëmerons kilder og form.

Der findes adskillige skrifter med titlen Hexaëmeron. Basilius den Store har brugt det for sine ni prædikener

¹) Fr. Hammerich: En Skolastiker, 123.

over verdens tilblivelse og Ambrosius ligeså for sine moralsk-allegoriske betragtninger over skabelsen. I efterlig-ning heraf er titlen flere gange brugt om poetiske eller theologiske værker med skabelsen som emne, ikke blot i tiden ned til Anders Sunesøn, men også efter middelalderen, på dansk grund erindres således Anders Christensen Arrebos *Hexaëmeron*. Det synes dog ikke, som Anders Sunesøns *Hexaëmeron* har andet end navnet fælles med de oldkirkelige og middelalderlige værker med samme titel.

I indledningens fordømmelse af den klassiske litteratur fremhæver Anders Sunesøn det ønskelige i at se den hellige skrift iklædt poesiens skønne klædebon, en tanke som har fristet digtere til alle tider. Blandt dem, der kunde tænkes at have influeret på Anders Sunesøn, kan nævnes Petrus Riga (død 1209), pariserklerk som Anders Sunesøn og siden kannik i Rheims. Han har skrevet *Biblia versificata*, en bibelhistorie på vers kaldet *Aurora*¹, illustreret med allegorier og udformet i rytmiske hexametre. Også et par englændere kan komme på tale. Laurentius af Durham (død 1154) har i *Hypognosticon*, der omfatter 9 bøger med 3076 vers, gengivet både dele af Det gamle testamente med skabelsen og syndfloden og dele af Det nye. Også hans fremstilling er spækket med allegorier og præget af dertil hørende moralske refleksioner. Alexander Neckam (død 1217) var i en årrække universitetslærer i Paris. Blandt hans elever var den senere erkebisp Stephan Langton og måske også Anders Sunesøn. Han var en flittig og lærd forfatter på såvel vers som prosa og har i *De naturis rerum* skildret skabelsen.

Det synes som disse forfattere, måske navnlig englænderne, har været de nærmeste forbilleder for Anders Sunesøn ved udformningen af planen for hans værk. Titlen kunde tyde på, at han fra først blot havde tænkt sig at skildre skabelsen, ligesom formentlig det tabte værk om

¹) Petrus de Riga: *Opera*; *Patrologia lat.* ed. Migne, tomus CLXXI, 1381—1442.

de syv sakramenter må formodes at have indeholdt netop det, der savnes i Hexaëmeron for at gøre det theologiske system fuldstændigt. Som kilder for tankestoffet har de nævnte forfattere næppe betydet så synderlig meget, som allerede nævnt bygger Anders Sunesøn her først og fremmest på Petrus Lombardus og Petrus Pictaviensis; men hans værk er dog alligevel noget andet og mere end en parafase af de to parisertheologers værker. Petrus Lombardus nævnes ikke i Hexaëmeron og citeres blot to gange direkte. Som hos Lombardus er Augustin hovedautoriteten, han er den oftest nævnte forfatter, men også andre kirkefædre som Ambrosius, Hieronymus, Hilarius og Gregor citeres, en enkelt gang tillige Johannes Damascenus, som tilmed, hvad der er sjældent, nævnes med navn (v. 6698). Hexaëmerons udgiver, M. Cl. Gertz har med vanlig filologisk grundighed gennemført en eftervisning af kildesteder for sluttelig at stemple Hexaëmeron som et ganske uoriginalt værk¹ i skarp modsætning til Fr. Hammerich, der ud fra værkets mere selvstændige partier havde hævdet erkebispens værk som selvstændigt både i tanke, stil og udtryk². Rent formelt har Gertz naturligvis ret, hans udførlige dokumentation er ikke til at komme uden om. Alligevel er spørgsmålet ikke så enkelt endda. Det er ikke nok at tælle kildestederne, ikke alle har samme vægt. Dertil kommer, at originalitet i vor forstand, førsteretten til bestemte tanker og disses udformning og respekt for forfatterindividualiteten vurderedes på en ganske anden måde i middelalderen end i vore dage. Det stof, man havde brug for, tog man, hvor det forefandtes, uden smålig hensyn til litterær ejendomsret. Endelig må en del af det patristiske og vel også af andet stof have været fælles eje, da Anders Sunesøn umuligt har kunnet have alle de forfatters værker ved hånden, som er citeret, eller hvis tanker går igen i Hexaëmeron. Heller ikke udmærker den nærmeste hovedkilde,

¹) Gertz i *Præfatio* XVIII.

²) Hammerich: *En skolastiker*, 129.

Petrus Lombardus, sig ved nogen påfaldende originalitet i alle dele af værket.

Et af Anders Sunesøns formål med at skrive *Hexaëmeron* var at bringe den franske scolastik til Norden, at give en klar sammenfatning af den systembygning, man nu var nået til. De mest originale af tidens tænkere kom ofte mere eller mindre i konflikt med den rene lære, og en originalitet af den art vilde utvivlsomt være Anders Sunesøn en vederstyggelighed. Det er nu imidlertid klart nok, at ikke alle tanker og udtryk hos Anders Sunesøn kan forklares ved henvisning til de nævnte dogmatiske hovedkilder. Der findes rundt i værket præg af mystikens mere følelsesbetonede tilegnelse af troens sandheder, tanker som har rod dels hos Bernhard af Clairvaux og dels hos victorinerne, og der findes dertil nyplatonske tanker, som formentlig er formidlet af Chartrestheologerne; men hvortil der ikke altid kan påvises direkte kilder¹. Heller ikke Innocens III lod disse strømninger gå sig sporløst forbi, også hos denne forstandsprægede pave vil der kunne findes tanker påvirkede f. eks. fra Hugo de Saint-Victor. De to franske dogmatikere har leveret Anders Sunesøn det nødvendige lærestof i en form, som passede sig for hans formål; men nogen egentlig forbilledlig betydning for hans værk har de næppe haft. Det var ikke Anders Sunesøns hensigt blot at sætte Petrus Lombardus på vers. Langt snarere vil man henvise til Alanus ab Insulis som forbillede, hvorimod denne forfatter næppe har betydet særlig meget som direkte kilde. Det at give filosofisk-theologiske spekulationer udtryk i digterisk form², i allegorier og billeder har Anders Sunesøn lært af ham, ligesom de store syner, der findes

¹) W. Norvin: *Lærdomsskolerne*; Danske i Paris ed. Franz von Jesen I, 97. (Khvn. 1936).

²) Forbindelsen mellem poesi og theologi hos Alanus foreligger klart belyst i J. Huizinga: *Über die Verknüpfung des poetischen mit dem theologischen bei Alanus de Insulis*; Mededelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde 74, B, 1932.

ind mellem de rent dogmatiske afsnit, har Alanus til nærmeste forudsætning. Men hvor Alanus frit kan give sig sin rige digterfantasi i vold, må Anders Sunesøn i henhold til planen for sit værk beherske sine eventuelle fabulerings-tilbøjeligheder og væsentlig holde sig til det dogmatisk systematiserende. Der fører en lige linie fra Alanus til Dante¹. Alanus er en af inspirationskilderne for *Divina Commedia*, som nok først og fremmest er et digterværk, men som tillige rummer både dogmatik og kosmologi. *Hexaëmeron* ligger på samme linie, men i en strammere form. Som så megen scolastisk litteratur står også *Hexaëmeron* i gæld til Boëthius, som på en måde danner en forbindelse mellem den antike tænkning og den middelalderlige. Ved sine oversættelser af aristoteliske skrifter har Boëthius formidlet tanker og udtryk fra Aristoteles, der især har sat sit præg på skolastikens trinitariske og kristologiske spekulationer. Også i *Hexaëmeron*, hvor netop de to emner spiller en stor rolle, spores denne klassiske arv.

Der findes rundt i digtets billedsprog sammenligninger fra naturens verden, der tyder på et åbent sind også for denne skønhedsverden, og der er udtryk for en intellektuel glæde over det dialektiske spil med problemerne; men der er også i uformidlet modsætning hertil præg af en dyb foragt for alt af denne verden. Det kan være et ønske om Kristi efterfølgelse eller mere spekulativt udtrykt om dydernes efterstræben i egne gerninger eller mere ubestemt en længsel efter et skønnere liv, som jo også lader sig søge ad verdensforsagelsens vej, men alt i alt med sigte på det hinsidige. Det stærkeste udtryk for disse dystre anskuelser, langt stærkere end hos Anders Sunesøn, findes i Innocens III's *De contemptu mundi*², en ubarmhjertig afsløring af al smerte og smuds i menneskelivet, vist den mest gennemførte pessimistiske vurdering af den menneskelige tilvæ-

¹) Eugène Bossard: *Alani de Insulis Anticlaudianus cum Divina Dantis Comoedia collatus*. (Angers 1885).

²) *Innocentii Opera*; Patrol. lat. ed. Migne vol. CCXVII, col. 701—746.

relse, der kendes. Dette skrift fandt også indpas i nordiske bogsamlinger¹ og er udnyttet f. eks. i forskellige islandske helgensagaer. For Anders Sunesøn har disse tanker sikkert betydet mere end en litterær form. Han havde fejret store videnskabelige triumfer, og han havde som statsmand og kirkefyrste tilfulde smagt magtens sødme. Alligevel foretrak han at leve sine sidste år i ensomhed på Ivø. Sygdommen gjorde vel sit, den var jo netop udtryk for smerten og ufuldkommenheden ved dette jordeliv; men den kan næppe alene motivere, at resignationen fra embede og magtstilling betød en verdensforsagende isolation. Efter de nyeste forskninger skal erkebisen ikke, som tidligere antaget, have lidt af spedalskhed². Måske er det den strenge isolation, der har givet anledning til denne tradition. En sådan verdensforsagelse var ingenlunde ukendt. Det nærmeste hjemlige fortilfælde er erkebisp Eskil, der befriet fra palliets byrde henlevede sine sidste år i klostret i Citeaux.

Versformen i *Hexaëmeron* er det klassiske hexameter, en værdig form for værkets alvorsfulde patos, og en form som Anders Sunesøn fuldt ud mestrer. Også Alanus skrev *Anticlaudianus* i hexametre. Anders Sunesøn taler vel stedvis beskedent om sine ringe digteriske evner; men han er ligefuldt klar over, hvor nødvendigt det er at kunne udtrykke sig i velformede latinske vendinger. Han har ikke selv savnet denne evne. Han værdsætter og behersker formen, og latinen former sig lydigt for hans tanke. Stilen er blomstrende som hos Saxo og får sit mest karakteristiske præg ved allegoriens billedsprog, som ovenfor nævnt. Det kan vel være vanskeligt at finde digterisk kvalitet i et læredigt af hovedsagelig dogmatisk indhold; men formen var yndet i middelalderen. Der kan nævnes lignende didaktiske digte fra næsten alle fagkredse. Et værk som *Hexaë-*

¹) Vid. Selsk. Skrifter II, Hist. fil. kl. 1912 nr 5, 58 ff. (Kristiania 1913).

²) O. Rydbeck: *Andreas Sunessons grav i Lunds domkyrka*, 80—86, 112. (Lund 1926).

meron vilde i middelalderen aldrig blive værdsat alene efter sin æstetiske kvalitet, evnen til at give udtryk herfor udvikles forholdsvis sent. For den middelalderlige tanke måtte formen så afgjort tjene indholdet, om nogen ligestilling kunde der ikke være tale. I digterisk henseende står den pompøse ouverture højt, om den største af alle modsætninger, den modsætning som også var Grundtvigs, modsætningen mellem liv og død og atter med en værdig afrunding dommedagsskildringen af det evige liv og den evige død.

4. Hexaëmeron i samtidsbelysning.

Hexaëmeron er i sprog, form og indhold et europæisk værk, dets nationale præg, om et sådan udtryk kan anvendes, er nok så meget fransk som dansk. Det er et typisk værk af pariserscolastiken. Man kan beklage det som Fr. Hammerich¹, og man kan som Hans Olrik samle de spredte steder, der kan bringes i relation til nordiske forhold. Begge har fæstnet sig ved edens fasthed. Anders Sunesøn har hævdet (v. 3126 ff), at også en mere eller mindre frivillig aflagt ed må være bindende, og at end ikke paven kan løse nogen fra en sådan ed. Hans Olrik har ment, at erkebispens standpunkt kunde være et indlæg i biskop Valdemars sag². I 1192 var bisp Valdemar af Slesvig efter et mislykket oprørsforsøg blevet fængslet. Først i 1206 slap han ud af fangenskab på Anders Sunesøns og formentlig også dronning Dagmars forbøn. Ved løsladelsen måtte han sværge på, at han aldrig vilde skade den danske konge, en ed som han hverken vilde eller kunde overholde. Efter Lyøkatastrofen og kong Valdemars tyske fangenskab blev den bundne eds problem igen aktuel, om man så må sige med modsat fortegn. Hammerich mener, at om kong Valde-

¹) Fr. Hammerich: En Skolastiker, 122.

²) Hans Olikriks anmeldelse af Gertz' udgave; Nordisk tidsskrift for filologi 3. r. I, 144.

mar har spurgt erkebispens til råds, har denne ud fra den opfattelse, han giver udtryk for i *Hexaëmeron*, måttet fraråde en henvendelse til pavestolen om edens løsning¹. Paven havde som bekendt ingen betænkeligheder, og Anders Sunesøns ord er heller ikke så afvisende, som de ser ud til, for kan paven ikke løse fra eden, så kan han absolvere den, der har løst sig selv. Anders Sunesøns standpunkt er sikkert ikke dikteret af et bestemt tilfælde, men en logisk konsekvens af, hvad han i sit juridiske forfatterskab flere gange med styrke har hævdet, at retlige afgørelser er endelige og bindende².

Det er velkendt fra Saxo³ og af anden viden bestyrket, at Anders Sunesøns overtagelse af kanslerembedet betød en nyordning af det kongelige kancelli. Det er af Erik Arup hævdet⁴, at den næste reorganisation, den som kom under bisp Niels i 1260'erne, har æren og ansvaret for de afskrifter af kancelliets ældre materiale, som forefindes i samlingshåndskriftet Kong Valdemars Jordebog. De nu tabte originaler må for størstepartens vedkommende gå tilbage til Anders Sunesøns tid og er mere eller mindre ført à jour siden da. Det besynderlige i den fælles interesse for kameralistiske aktstykker og theologiske afhandlinger virker ikke slet så besynderlig, om man tænker sig Anders Sunesøn som kancellichef som den direkte eller indirekte ophavsmand. De tre theologiske navne, man møder, er Bernhard af Clairvaux, Innocens III og Alanus ab Insulis, alle tre højt værdsat af *Hexaëmerons* forfatter. Da bisp Niels drog omsorg for afskrivningen, har hans theologiske indstilling måske ligget på samme linie.

Det er således ikke meget, der kan siges om forholdet mellem *Hexaëmeron* og den politiske historie. Vender man sig derefter til kunsthistorien, vil man først bemærke den

¹) Hammerich: *En Skolastiker*, 117.

²) Jvfr. *Scandia* XIII, 185, 189.

³) *Saxonis Gesta Danorum* ed. Olrik & Ræder I, 4 (Hauniae 1931).

⁴) Erik Arup: *Danmarks Historie* I, 306—307. (Khvn. 1925).

slående overensstemmelse mellem skildringen af den korsfæstede Kristus: »Hans på korset udstrakte velsignende hænder lære os gavmildhed, hans tornekrone kue vort onde sind, hans bristende øje lære os at lukke vore til for det forføngelige« og så den plastiske udformning af samme emne i de tidliggotiske franskinspirerede krucifikser, hvis fornemste repræsentant på dansk grund må siges at være det, der hænger i Herlufsholms kirke¹, hvad enten det nu er skåret i Danmark eller i Nordfrankrig. Der er i det foregående omtalt, hvordan Bernhard af Clairvaux krævede en følelsesmæssig hengivelse i beskuelsen af den korsfæstede, hvad der i kunsten bevirkede en stærkere fremhæven både af Kristi smerte og Kristi kærlighed og af menneskets tilbedende ærbødighed her overfor, indtil man når frem til Frans af Assisi, der forlangte en ligefrem medleven i lidelseshistorien. Hermed turde både Anders Sunesøns skildring og Herlufsholmskrucifiksets tilsvarende udformning være placeret. Kristus bærer ikke krone på Herlufsholmskrucifikset, og kroner findes i reglen heller ikke på de iøvrigt ikke særlig talrige franske krucifikser fra denne tid. Efter gammel nordisk skik har andre ligeledes franskinspirerede krucifikser f. eks. i Skåne og på Gotland bevaret den kongelige krone. Tornekronen, som Anders Sunesøn fremhæver, synes ikke at vinde indpas i skulpturen før hen i 1200-årenes slutning. Den findes f. eks. på det lille korsfæstelsesbillede fra Gärdslöv i Skåne.

Som Bernhard af Clairvaux havde ivret imod den byzantinske tradition i hans samtids senromanske kunst og krævet en mindre stiv, mere følelsespræget indstilling, således måtte også i Norden den heroiske kristusopfattelse vige for en mere stilfærdig følelsesbetonet i lige grad præget af kærlighed og lidelse. Udviklingen fra de gyldne altre til Herlufsholmskrucifikset viser det tydeligt. Om den hjemlige reaktion overfor disse udefra kommende strømninger

¹) Fr. Beckett i Tidsskr. f. Kunstindustri 2. r. IV, 7 (1898), i Tidsskr. f. Industri XIII, 19. (1912) og i Danmarks Kunst II, 104. (Khvn. 1926).

ved vi intet, kan blot konstatere, at de sejrede såvel i dogmatik som i kunst.

Det ligger ligeledes nær at sammenligne Anders Sunesøns skildring af Guds moder som himmeldronning (v. 2644 ff) med de kronede madonnaskulpturer, som også de under fransk påvirkning skabtes i løbet af 1200-årene, de første udtryk for den Maria-kultus som i den senere middelalder kom til at spille så stor en rolle, en kultus som ikke blot var religiøs-filosofisk, men også æstetisk betonet. Sine første poetiske udtryk fik den i fuldlødig form i Anders Sunesøns to berømte sekvenser »Missus Gabriel—« og »Stella solem—«¹.

Enkelte andre billeder i *Hexaëmeron* kan sammenstilles med den middelalderlige kirkekunst, men er ikke som de ovenfor nævnte led i en religiøs-æstetisk nyorientering. Erkeenglen Mikael er som Herrens stridsmand skildret adskillige gange i dansk kunst; men når han hos Anders Sunesøn ydermere karakteriseres som dragedræber og vogter af himmelens porte, vil det være naturligt at sidestille denne skildring (v. 218—24) med de noget ældre Mikaelsfremstillingerne på Stjør kirkes portal og navnlig den i Øster Starup, hvor Mikael ved kirkens sydportal dræber det onde i dragens skikkelse og vogter indgangen til kirken, himlens jordiske afbildning.

I *Hexaëmeron* omtales Kristus med et mærkeligt billede som kilden til de fire evangeliets floder, der vander kirkens paradys (v. 1914). De fire floder blev oprindelig i den kirkelige kunst efter antik skik fremstillet som flodguder. Det er derfor rimeligt at antage, at de mandehoveder, der findes på adskillige romanske granitfonte, skal symbolisere disse paradysfloder². Man vil derefter også symbolsk kunde begrunde, hvorfor de senere gotiske malmdøbefonte som de

¹) Det er bestridt, at Anders Sunesøn kan være forfatter til »Missus«. Grundene for og imod kan ikke drøftes her.

²) H. R. Fabricius: *Dansk Kirkekunst*, 66. (Khvn. 1941).

f. eks. findes i domkirkerne i Haderslev og Århus netop bæres af de fire evangelister.

Mens opstandelsen, som Anders Sunesøn skildrer i tolvte bog, tilbage til Kædmon og de græske hymner for at vælge to yderpunkter, ofte har været genstand for digterisk behandling, varede det ulige længere før billedkunsten fik form på dette emne. Man har kun sjældent forsøgt i 12. århundrede og endnu blot sparsomt i det følgende, først med renaissance blev det et hovedtema for den kirkelige kunst. I fransk kirkekunst, specielt i de nordfranske tympana kan findes adskillige dommedagsbilleder, som kan jävnføres med Anders Sunesøns skildring. Han må utvivlsomt have set dem under sine ophold og rejser i Frankrig, hvor netop på hans tid adskillige betydelige kirker stod under stilladser, og hvor billedhuggerne omsatte Biblen i sten; men i dansk kunst søger man forgæves. Derimod er Kristus som verdensdommer og Kristi herliggørelse, som skildres i slutningen af Hexaëmeron et af de mest yndede motiver i middelalderens danske kirkekunst, og man vil finde adskillige udtryk for Majestas Domini såvel i skulptur i talrige tympana som i kalkmalerier i kirkernes korhælv.

Der kan ikke siges at være nogen særlig stærk forbindelse mellem den theologisk-filosofiske litteratur, i dette tilfælde specielt Hexaëmeron, på den ene side og billedkunsten på den anden. En og anden symbolsk gåde, som Bibel og helgenvita ikke kan forklare, kan dog løses ved kendskab til scolastikens billedsprog og begreber. De valgte eksempler knytter fortrinsvis til skulpturen. Det er ikke nogen tilfældighed. Når Anders Sunesøns billeder er bedst, som det af den korsfæstede Kristus, er det ikke så meget farven som formen, der mindes. Mens Alanus i sine poetiske værker, noget mindre udtalt i de theologiske, kan opnå en digterisk polykromi, der giver værket en farveglød som var den lånt fra samtidens glasmalerier, så er Anders Sunesøns stil, når den endelig slipper abstraktionen, bedst egnet for det plastiske. Det må iøvrigt erindres, at Anders Sune-

søns og hans samtids verden var i høj grad fattig på billeder. Kirken kunde byde på bryske granitskulpturer og fåtalige kalkmalerier, mens billedskærererkunsten, der siden i så høj grad bidrog til at fylde gotikens kirkerum, endnu holdt sig beskedent tilbage. Studierne kunde byde på enkelte illuminerede håndskrifter, men de var sjældne og kostbare, og hjemmets billedmæssige udsmykning har væsentlig været af tekstil karakter. Det er først i tiden efter Anders Sunesøn, at billedkunsten, gotikens kirkekunst, foldede sig ud. Men denne blomstring knyttede ikke fortrinsvis til den abstrakte theologiske litteratur. Den inspireredes i højere grad af de strømninger, der stod i forbindelse med den franciskanske bevægelse. Det blev ikke længere allegorien, men legenden, den ofte naive, men alt i alt mere menneskelige legende, der blev billeddannende.

Det er bemærkelsesværdigt, at de mange begreber, dyder og laster kun i ringe grad har fået form i middelalderens kunst, de skildres jo dog i næsten personificeret form, i tiltale som *O Noys alma* (v. 155) og næsten i klassisk klædebon som *Ars for Kristus* (v. 4078) eller ligefrem *Minerva* (v. 59, 158), såre anskueligt såsom Kristus repræsenterer den sande visdom, men alligevel noget overraskende. Det falder derefter ganske naturligt, når der (v. 669, 2655) står *Phoebus* i stedet for solen. Der er herfra kun et lille skridt til, som *Alanus* gør det, at lade gudinden *Venus* optræde for lasten *luxuria*. Men begreberne hos Anders Sunesøn konkretiseres alligevel aldrig rigtig til agerende personer som hos *Alanus*. Måske tog senmiddelalderens mange helgenfremstillinger så megen opmærksomhed fangen, at det var først efter reformationens billedstorm, at scolastikens personificerede begreber, som ikke længere var i kurs i theologien, kunde få form og farve i kunstens verden. På altre og epitafier, prædikestole og fontehimle, gravmæler og andre monumenter blev der nu gjort plads for tro, håb og kærlighed såvel som for rækken af kardinale dyder. Udsmykket med passende attributer levede de i bedste vel-

gående ned i 1700-årene. Til den overdådige udsmykning af Christian IV's slotskirke på Frederiksborg kunde Bibelens mange skikkelser ikke slå til, hvorfor man måtte supplere dem med både dyder, muser og antike guddomme, som altså kom til at overleve både middelalderens scolastik og den lutheranske reformation som emne for den kirkelige billedkunst.

I enkelte tilfælde har Anders Sunesøn i Hexaëmeron taget stilling til tidens problemer udenfor det strengt filosofisk-theologiske område. I v. 645—56 udtrykker han sin afstandstagen fra astrologien. Han advarer mod at fæste lid til, at horoskopstillere af stjernerne kan aflæse fremtiden. Mennesket er så lykkeligt at eje fornuftens gave og bør derfor ikke skyde skylden for sin skæbne på stjernerne. Astrologien har sin oprindelse hos de babylonske stjerneydere, men dens udvikling til en systematisk kvasividenskab, som forsøgte at harmonisere to så incommensurable størrelser som mystik og matematik, skete hos grækerne. Den kristne kirke måtte principielt fordømme astrologien, fordi dens skæbnetro ikke lod sig forene med troen på Guds almagt. Alligevel trivedes stjerneydningen frodigt middelalderen igennem, og end ikke naturvidenskabernes store opsving i renaissancetiden formåede at udskille udarbejdelsen af horoskoper fra den videnskabeligt iagttagende astronomi. Kirkens ord om Guds almagt havde heller ingen rigtig vægt, så længe man troede, at den med Troels Lunds udtryk kunde ytre sig deri, at Gud styrede med stjernernes tøjler. Heller ikke Anders Sunesøns henvisning til den menneskelige fornuft og dermed forbundne frie vilje kunde effektivt bekæmpe middelalderens trang til astrologi. Det var først, da Anders Sunesøns ord om de livløse stjerner fik en naturvidenskabelig underbygning i lovene om himmellegemernes regelbundethed, at skæbneydningen i stjernerne forvistes fra de exacte til de occulte videnskaber. Anders Sunesøns indstilling til stjernerne var ikke blot negativ, astronomi hørte jo til de syv frie kunster.

Han ved vel at forklare, at sol og måne ikke blot er sat på himlen til pryde og for at lyse for menneskene; men også for at man af himmellegemernes gang kan gøre nyttige meteorologiske iagttagelser og beregne døgnets og årets tider. I tilknytning hertil forklares solens vandring gennem de tolv stjernebilleder (v. 626—44).

5. Hexaëmeron gennem tiderne.

Anders Sunesøn antages at have skrevet *Hexaëmeron* i tiden mellem 1196 og 1206, og allerede i erkebispens egen levetid findes det for første gang omtalt i litteraturen, nemlig i Saxos fortale med den korte og rammende karakteristikk »det kostelige værk, hvori hellig sandhed er med synderlig kunst indvirket« (Grundtvigs oversættelse). Det har ligeledes været kendt af forfatteren til *Sjællandske Krønike*, der om Anders Sunesøn skriver: »Hvor betydelig en gejstlig han har været, kan den, som ønsker det, erfare ved at læse den bog, som han har skrevet på vers, som kaldes *Exaëmeron* og som begynder således: Intet er lykkeligere end det evige liv osv.¹, hvorefter de første 31 verslinier citeres.

Nu foreligger *Hexaëmeron* blot i et eneste håndskrift, som dog ikke går tilbage til Anders Sunesøns egen tid; men der har været flere. Det er skriftfæstnet, at dekanen Bertold i Hamborg, der døde i 1257, har ejet »*Exaëmeron metricum mag. Andreae archiepiscopi Lundensis*«². Det må efter forgæves at være eftersøgt antages at være gået tabt. På dansk grund nævnes et håndskrift i Sorø³, et i biskop Jacob af Roskildes eje i dennes testamente af 13. maj 1350⁴,

¹) *Vetus Chronica Sialandie*; Script. Minores ed. Gertz II, 62. (Khvn. 1918).

²) *Necrologium cathedralis ecclesiae Hamburgensis*; S. R. D. V., 411.

³) *Monumenta Sorana Varia*; S. R. D. IV, 541.

⁴) Kr. Erslev: *Testamenter fra Danmarks Middelalder*, 101. (Khvn. 1901).

og endelig fandtes et i 1379 hos erkebisp Niels af Lund¹. Om der her er tale om tre forskellige håndskrifter eller et er nævnt flere gange, lader sig næppe afgøre. Derimod røber det nu eksisterende håndskrift, at det har tilhørt Roskilde domkirke. Foran teksten bærer det en tilskrift »Liber ecclesiae Roskildensis« skrevet med en hånd fra begyndelsen af 1400-årene. Her fandtes det endnu i det følgende århundrede, efter hvad Morten Pedersen meddeler². Siden dukker det op hos Christoffer Ulfeldt til Svenstrup³. Ulfeldt var Arild Huitfeldts søstersøn og havde arvet den store historikers skriftlige efterladenskaber, hvoriblandt mange håndskrifter fra Danmarks middelalder. Det er sandsynligt, at Anders Sunesøns Hexaëmeron har været mellem disse. Imidlertid mente regeringen, at Huitfeldts dokumenter var offentlig ejendom, og i 1617 udgik et kongebrev til Christoffer Ulfeldt om at aflevere papirerne til Universitetsbiblioteket. Ordren blev kun delvis efterkommet, lykkeligvis kan man sige, eftersom biblioteket brændte i 1728. Blandt det, som Ulfeldt med rette eller urette undtog fra afleveringen, var netop Hexaëmeron, som på denne måde reddedes fra flammerne. Ved forskellige arveskifter kom dette og andre huitfeldtske dokumenter til den kendte samler, grev Christian Rantzau (1684—1771). Da han i 1731 blev vicesatholder i Norge, skænkede han en vigtig samling middelalderlige membraner til det efter branden restituerede og meget håndskriftfattige Universitetsbibliotek. Blandt disse var så værdifulde ting som Næstvedkalendariet, Øm klosters krønike og Hexaëmeron. Det fik signaturen E don. var. 155,4° og er et særdeles vel bevaret håndskrift fra slutningen af 1200-årene bestående

¹) ib. 151.

²) Morten Pedersen: Biscop Absalons oc Her Esbern Snaris Herrekunst oc adelige Stamme, 13. (Khvn. 1589).

³) Stephanus i saxoudgaven: Saxonis Grammatici Historiæ Danicæ ib. XVI ed. Stephanus, 11. (Soro 1645).

af 134 blade af fint hvidt pergament og prydet med røde og blå initialer¹.

I 1514 havde lundekanniken Christiern Pedersen fået pariserbogtrykkeren Jodocus Badius Ascensius til at trykke den første udgave af Saxos historieværk og derved lagt grunden til dette værks europæiske anseelse. Det lå da nær for dansk videnskabelighed i humanismens tidsalder at få valdemarstidens andet store latinske værk bragt frem i lyset ved en trykt udgave. Den theologiske professor og latinske poet Erasmus Lætus, der i denne sin dobbelte egenskab havde mulighed for at vurdere *Hexaëmeron*, havde også planer derom. Han omtaler det i sin latinske versskildring af *Danmarks Historie*²; men det lykkedes ham ikke at få planen realiseret. Som før nævnt har Arild Huitfeldt efter al sandsynlighed ejet *hexaëmeron*håndskriftet; men han har tillige ladet hans stadige hjælper, rigens skriver Abraham Jensen, foretage en afskrift³ med en udgave for øje. I 1590 havde Huitfeldt udgivet Anders Sunesøns parafrase af *Skånske Lov* og havde nu til hensigt at lade *Hexaëmeron* følge efter, hvad dog ikke skete. Forskellige videnskabsmænds interesser for værket lader sig følge. Árni Magnússon lod trykke et enkelt blad⁴. I 1742 havde den senere professor Peder Rosenstand-Goiske (1705—69) erhvervet den theologiske doctorgrad på en afhandling om treenigheden. Denne theolog fra oplysningstiden fattede også interesse for *Hexaëmeron* og har efterladt sig et lille hefte⁵ med annotationer hertil skrevet på latin. Ud fra Rosen-

¹) Håndskriftet er beskrevet af Lauritz Nielsen i *Danmarks middelalderlige Haandskrifter*, 114. (Khvn. 1937).

²) Erasmus Lætus: *Rerum Danicarum libri undecim*, 22. (Frankfurt 1573); jvfr. H. F. Rørdam i *Kirkehist. Samlinger* 5. r. IV, 775—76.

³) *Kalls samling* 317, 4°.

⁴) R. Nyerup: *Historisk-statistisk Skildring af Tilstande i Danmark og Norge* II, 309. (Khvn. 1804).

⁵) Add. 64, Universitetsbibliotekets betegnelse, men findes nu i Kgl. Bibl.

stand-Goiskes særlige interesse angår disse noter mest værket trinitariske afsnit. I enkelte tilfælde oplyser han Anders Sunesøns tekst med bibelcitater. Således har han i værket slutning til v. 8015 om Kristus på dommens dag henvist til 1. Cor. 15,24 om Kristus, der efter at have tilintetgjort al magt, myndighed og kraft overgiver riget til Gud og Faderen, en henvisning som naturligvis også findes i noterne i Gertz's udgave.

I 1828 rejste P. C. Kierkegaard udenlands. Han søgte først til Berlins universitet og fordybede sig her i patristiske og scolastiske studier. Han drog videre over Bonn, Utrecht, Louvain til Paris og søgte stadig scolastiske værker i bibliotekerne. Han fandt vist ikke meget; men hans scolastiske studier, der iøvrigt udviklede ham til en vældig disputator, satte dog den frugt, at han i et tysk theologisk tidsskrift udgav 10. bog af Hexaëmeron¹, og for første gang kunde en større offentlighed gøre sig bekendt med en del af dette værk. Kierkegaard lod siden Anders Sunesøn hvile for andre interesser, og biblioteksmanden og filologen P. G. Thorsen, i en lang årrække Universitetsbibliotekets chef, tog da opgaven op. Han havde udgivet landskabslovene og havde ved sin udgave af Skånske Lov 1853 stiftet bekendtskab med erkebispens litterære personlighed. Han beskæftigede sig længe med hexaëmeronudgaven, og det ses af hans papirer², at den har voldt ham store kvaler. En eftersøgning efter hamborg-håndskriftet i 1855 gav intet resultat, og omkring 1860 forelå teksten trykt, en gengivelse af teksten i Universitetsbibliotekets håndskrift med enkelte konjekture, men med udeladelse af de scolier, som Gertz rimeligt nok har taget med i sin udgave. Endnu til kort før sin død i 1883 arbejdede Thorsen på indledning og kommentar og på at få korrigeret de fejl, han godt nok vidste, arbejdet var behæftet med, dels fejllæs-

¹) Zeitschrift für hist. Theologie herausgegeben von Illgen V, 201, 1835.

²) Add. 614 c, 4°, Kgl. Bibliotek.

ninger af håndskriftet, dels forståelsesfejl og dels »Fejl i Texten, som den haver«. Han søgte hjælp og bistand hos forskellige af sine lærde venner. Han håbede på, at biskop Kierkegaard ud fra sin ungdoms kærlighed til emnet vilde komme ham til hjælp. Det ses ikke at være tilfældet. Saxoforskeren J. F. Kinch i Ribe fik i 1860 et færdigtryk til gennemlæsning. Mere overraskende er det, at også en baron Rosenkrantz i 1873 meldte sig til tjeneste, tilmed flere gange. Desværre fremgår det ikke af papirerne, hvem af de dalevende baroner Rosenkrantz, der er tale om. I 1878 søgte Thorsen til dogmatikeren, professor P. Madsen for at få klaret forståelsen af enkelte dunkle steder, og så sent som i 1882 fik han S. Birket-Smith, siden 1880 hans efterfølger i embedet som overbibliotekar, til at konferere dele af udgaven med håndskriftet. I papirerne findes begyndelsen til en fortale til udgaven:

»Efter at Saxo i Begyndelsen af sin Danmarks Historie har berettet, at Absalon, »Danorum Maximus Pontifex«, var den, der havde opmuntret og næsten nødt ham til dette Arbejde, vedbliver han saaledes »Cuius (Absalonis) fatis coepti mei metam præcurrentibus, te potissimum Andrea, penes quem saluberrimus suffragiorum consensus honoris huius successionem sacrorumque summam esse voluit, materiæ ducem auctoremque deposco obtrectationis liuorem, qui maxime conspicuis rebus insultat, tanti cognitoris præsidio frustraturus . . .« Det er Absalons Eftermand som Rigets Ærkebiskop, den ikke mindre navnkundige Anders Sunesøn (Andreas Sunonis), hvis Navn ved disse lige saa kraftige som tiltalende Ord er uforgjengelig knyttet til Saxo. Og da disse Tilegnelsesord ej blot i det hele ere saa indholdsrige og ofte maa paaberaabes, men ogsaa tillige upaatvivlelig nævne Anders Sunesøn som Forfatter af det Værk, som herved fremdrages, vil det vistnok være rigtigt ved dem, der strax sætte paa det rette Standpunkt, at danne Grundlaget for den Udsigt over Forfatterens Forhold og Virksomhed, som formentlig ej bør savnes her,

idet dette hans ærværdige Skrift, efter saa lang Tids Forløb, for første Gang meddeles Verden«

Efter Thorsens død i 1883 fik hans venner udgaven tilintetgjort på enkelte undtagelser nær. Alligevel gjorde Thorsens udgave sin nytte. Uden den havde Fr. Hammerich næppe skrevet sin smukke bog om Anders Sunesøn, der udkom 1865, og som stadig er den eneste mere omfattende fremstilling af denne betydelige erkebispens levned og historiske virksomhed. Endelig lykkedes i 1892 det for filologen M. Cl. Gertz, som var mislykkedes for så mange, at bringe Anders Sunesøns værk i trykken i en udgave, der forsynet med indledning, noter, kommentar og ordliste tilfredsstiller de strengeste krav til et editionsarbejde af den art. Hans Olrik anmeldte udgaven udførligt og anerkennende¹.

Tilbage står blot at nævne, at de første 950 vers af Hexaëmeron er oversat til dansk. Oversættelsen til dansk prosa er foretaget af en filologisk student Henrik Spreckelsen i anden halvdel af forrige århundrede endnu før Gertz's udgave forelå. Den er foretaget efter et håndskrift, som nu synes at være forsvundet. I 1929 blev Spreckelsens påbegyndte oversættelse udgivet af F. K. Erlang² i et smukt dekorativt udstyr ved maleren P. Holm.

6. Manden og værket.

Eskil, Absalon og Anders Sunesøn er de tre store navne i den stolte række af erkebisper i Lund. De ligner ikke meget hinanden ud over det, at de alle tre var af usædvanligt format. Absalons storhed fremstår med al ønskelig tydelighed af Saxos omfattende og beundrende skildring, mens Eskil først i vore dage efter Lauritz Weibulls og Erik

¹) Nordisk tidsskrift for filologi 3. r. I, 138—144. (1892—93).

²) En Gengivelse paa Dansk af de 950 første Vers af Anders Sunesøns latinske Læredigt Hexaëmeron ved Henrik Spreckelsen. (Ringkøbing 1927).

Arups kritiske nyrydningsarbejde i 1100-årenes historie er kommet til at fremstå som den gregoriansk stejle prælat og i Danmarks politiske historie såvel som i kirkehistorien dybt indgribende personlighed. Måske er der endnu ikke ydet den tredie store erkebisp, Anders Sunesøn, den fulde retfærdighed. I endnu højere grad end Eskil skal han ses i europæisk belysning. Der er talt meget om hans tilknytning til fransk åndsliv og betydningen heraf skal mindst af alt reduceres, når talen som her er om hans theologiske indsats. Alligevel vil det sikkert være rigtigt i højere grad end hidtil også at understrege forbindelsen med England. Der er i det foregående nævnt et par engelske forfattere, der kan have influeret på *Hexaëmeron*, men vigtigere er dog, at erkebispens dobbelte egenskab af videnskabsmand og praktisk politiker har sit nærmeste sidestykke blandt hans samtidige i erkebisen Stephan Langton af Canterbury. Der skal ikke her foretages nogen mandjævning mellem de to, blot trækkes visse paralleler. Stephan Langton var jævnaldrende med Anders Sunesøn, blev pariserklerk og siden universitetslærer. Han var en frugtbar skribent, har digtet hymner og skrevet lærde latinske værker, bl. a. også et med titlen »*Hexaëmeron*«. Kun lidt af hans forfatterskab er udgivet, en del forefindes i manuskript¹. Hans *Hexaëmeron* er vistnok gået tabt; men adskillige af titlerne på hans manuskriptarbejder vilde passe udmærket på udvalgte afsnit af Anders Sunesøns *Hexaëmeron*. Det er ikke så mærkeligt, de har haft de samme lærere og fulgt den samme litterære udvikling. I 1206 blev Stephan Langton ved pave Innocens III's direkte indgriben erkebisp i Canterbury. Som erkebisp kom han til at spille en stor rolle i sit hjemlands politiske liv, bl. a. ved udformningen af Magna Charta i 1215 som en forsvarlig bom for det kongelige despoti. I politisk henseende stod han, som det udtaltes af dr. Gore i 1928 ved syvhundredårsfesten for

¹) Appendix II—III i F. M. Powicke: Stephan Langton. (Oxford 1928).

hans død¹, midt mellem en yderliggående nationalisme og yderliggående papalisme, han stod som den der søgte at give hver sit og helst forsone dem begge. Det kunde med ord til andet siges om Anders Sunesøn². Det teoretiske grundlag i dette stykke er vel for begges vedkommende at søge hos Stephan af Tournai; men der er i praktiseringen en god del engelsk common sense, også hos Anders Sunesøn. Den danske erkebispens reformlovgivning kan i denne forbindelse godt sidestilles med Stephan Langtons indsats for det store frihedsbrev. For begge var grundtanken, at kongen skulde styre efter gældende ret og være lovens øverste vogter, men ingenlunde stå over den. Det vides, at Stephan Langton i sin parisertid knyttede venskab med en italiensk student, Lothar af Segni, i historiens annaler bedre kendt under pavenavnet Innocens III. Denne pave føjede siden til den engelske erkebispens pallium kardinalværdigheden med tilknyttede betydelige magtbeføjelser. Også Anders Sunesøn fik som pavelig legat en kirkelig myndighed i Danmark og Sverige så stor som aldrig nogen dansk erkebisp før eller siden³, og til pave Innocens var han knyttet med stærke personlige bånd⁴. Det synes nærliggende at slutte, at de tre jævaldrende pariserfarere, Innocens, Stephan Langton og Anders Sunesøn ikke blot har truffet hinanden, men også sluttet venskab i de unge år i den franske lærdomsstad, og der ikke blot lagt grunden til deres theologiske viden, men også til deres senere forfatterskab og kirkepolitiske indsats. Innocens og Anders Sunesøn kan iøvrigt også have truffet hinanden ved Bolognauniversitetet, hvor de begge har studeret jura. For sidste gang er så de tre prælater mødtes ved det fjerde laterankoncil i 1215, da de hver især stod på deres magts tinde. Hvor lidt eller hvor meget, der nu har været om den her supponerede forbin-

¹) refereret i Encyclopedia Britanica XIII, 696 (1946).

²) Jvfr. Scandia XIII, 194.

³) Nærmere belyst i Scandia XIX, 169—70.

⁴) L. Weibull: Skånes kyrka, 156. (Lund 1946).

delse mellem de tre kirkens mænd, er der ingen tvivl om, at først sammenstillingen med Innocens III og Stephan Langton giver Anders Sunesøn hans rette europæiske placering.

I indledningen til *Hexaëmeron*, hvor Anders Sunesøn advarer mod de hedenske digtere, anråber han på god klassisk vis sin muse, inden han i sin »mangelfulde begavelses spinkle båd« går i gang med værket. Ordene er såre beskedne; men det er blot en ydre form. Anders Sunesøn var så lidt som middelalderens forfattere i det hele ikke anlagt for beskedenhed. Saxo vilde måle sig med de romerske historieskrivere, og der er ingen tvivl om, at Anders Sunesøn med *Hexaëmeron* har tænkt at kunne nå på højde med eller overgå klassikerne, at give ungdommen det store kristne digterværk, der kunde afløse de hedenske. Og selv om det ikke lykkedes for Anders Sunesøn at skrive scolastikens *Iliade*, var han for så vidt på den rette vej, som Dante siden formåede at skabe et middelalderligt digterværk med theologisk-filosofisk basis i det helt store format. Om Anders Sunesøns *Hexaëmeron* er blevet læst og studeret i middelalderen ved vi ikke meget ud over de få fakta, der ovenfor er meddelt fra Sjællandske Krønike og fra gejstliges testamenter. Det synes heller ikke, som *Hexaëmeron* efter udgivelsen i trykken har kunnet indtage den plads i lærdommens historie, som det egentlig er berettiget til. Gertz har i sin udgave skrevet både indledning og kommentar på latin for derved at understrege værkets internationale karakter. En tysk jesuitteolog, A. Perger, anmeldte Gertz's udgave med et grundigt og sympatisk referat af værkets indhold¹; men ellers er den internationale middelalderforskning gået uden om det. Ingen af de mange siden da udkomne oversigtsværker over middelalderens filosofi ogologi, som dog ellers har registreret så mange mindre betydende forfattere, har fundet sig foranlediget

¹) A. Perger: *Erzbischof Sunesöns Hexaëmeron*; *Der Katholik* 3. f. IX, 24—39. (1894).

til at omtale Hexaëmeron. Årsagerne kan være flere. Dels står værket så alene i nordisk litteratur, og dels har Gertz i sin indledning stærkt understreget værkets mangel på originalitet. En tysk filolog, P. Lehman, der har interesseret sig for Nordens latinske litteratur, har derimod søgt at yde værket retfærdighed først i en forelæsning på Århus Universitet og siden i en større på tysk skrevet oversigt over skandinavisk middelalderlitteratur på latin¹.

Den, der i dag søger til et værk som Anders Sunesøns Hexaëmeron, vil først og fremmest gøre det ud fra en historisk betragtning. Lige så vel som Saxo og Henrik Harpestreng hører det med, når man vil karakterisere åndslivet i Valdemarernes storhedstid. Ligeledes vil man søge at placere det i videnskabens almindelige udvikling. Blandt danske dogmatiske theologer må der indrømmes Anders Sunesøn en førsteplads. Han er den middelalderlige scolastiks store systembygger på dansk grund på samme måde som Niels Hemmingsen er filippismens, Jesper Brochmand den lutherske ortodoksis og H. L. Martensen den romantiske hegelianismes. Men selv om der i nutidens filosofi, også udenfor den katolske verden, findes strømninger, der er beslægtede med scolastiken, vil man dog ikke gå til Anders Sunesøn for at få svar på noget tankens spørgsmål. Anders Sunesøn vidste som middelalderens andre scolastikere med misundelsesværdig sikkerhed, hvad man behøvede at vide om livet og om døden, om tilværelsen og den ganske verden. Men uden et historisk perspektiv vil dette sikre system blot frembyde billedet af den menneskelige fornuft på de besynderligste afveje. Knytter man derimod dertil den viden, at den digtning og den blomstring i arkitektur som i billedkunst, der også blev frugten af middelalderens besynderlige theolo-

¹) P. Lehman: Skandinaviens Anteil an der latein. Literatur und Wissenschaft des Mittelalters I—II; Sitzungsberichte d. bayer. Akademie München, Philos. hist. Abt. 1936—37.

giske konstruktioner, og som næppe helt forstås uden denne tankemæssige baggrund, stadig og med rette formår at fængsle nutidens mennesker, da vil man måske alligevel bøje sig i ærbødighed for den tankeflugt mod det høje, hvori med Yrjö Hirns ord¹ »oändligheten tyckes sänka sig til ändligheten«.

¹) Yrjö Hirn: *Det heliga skrinet. Studier i den katolska kyrkans poesi och konst*, 457. (Helsingfors 1909).